

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ (VANYYÜİİBFD)
JOURNAL OF VAN YU FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Ulusal Hakemli Dergi, Yıl: 2020 Cilt: 5 Sayı: 10 / Bahar (Haziran - Aralık)
National Per-Reviewed Journal, Year: 2020 Vol: 5 Issue:10 / Spring (June - December)

İmtiyaz Sahibi ve Sorumlu Müdür
Publisher and Managing Director
VAN YYÜ İİBF adına
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN

Editörler / Editors
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman ÇALIK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. Fevzi ERDOĞAN
Prof.Dr. Halil KIYMAZ
Prof. Dr. Engin ÖNER
Prof. Dr. Ferit İZCİ
Prof. Dr. M.Şükrü MOLLAVELİOĞLU
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER
Doç. Dr. Haluk YERGIN
Doç. Dr. Tekin AVANER
Dr.Öğr.Üyesi Abdülkadir GÜMÜŞ
Dr.Öğr.Üyesi Ertuğrul ÇAVDAR
Dr.Öğr.Üyesi H.Cem SAYIN
Dr.Öğr.Üyesi Hakan KARAASLAN
Dr.Öğr.Üyesi Erkan AFŞAR.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Rollins College- ABD
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Kastamonu Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdullah YILMAZ
Prof. Dr. A. Argun AKDOĞAN
Prof. Dr. A.Menaf TURAN
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK
Prof. Dr. Bekir ELMAS
Prof. Dr. Ekrem GÜL
Prof. Dr. Engin ÖNER
Prof. Dr. Erkan OKTAY
Prof. Dr. Erkan TURAL
Prof. Dr. Hasan YAYLI
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER
Prof. Dr. İsmail CERİTLİ
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN
Prof. Dr. Mehmet BARCA
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER
Prof. Dr. Mete YILDIZ
Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA
Prof. Dr. Murat BASKICI
Prof. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ
Prof. Dr. Örsan Ö.AKBULUT
Prof. Dr. Rahmi Deniz ÖZBAY
Prof. Dr. Reha SAYDAN
Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK

Anadolu Üniversitesi
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Antalya Bilim Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
İzmir KATİP ÇELEBİ Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin KARABINAR
Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY
Prof. Dr. Selim İNANÇLI
Prof. Dr. Semra KARACAER
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN
Doç. Dr. Abdülaziz KARDAŞ
Doç. Dr. Aysun YARALI AKKAYA
Doç. Dr. Aytekin GÜVEN
Doç. Dr. Barış ÖVGÜN
Doç. Dr. Başak ÇAKAR DALGIÇ
Doç. Dr. Can Umut ÇİNER
Doç. Dr. Evrim MAYATÜRK AKYOL
Doç. Dr. Fatih YILDIRIM
Doç. Dr. Hatice Hicret ÖZKOÇ
Doç. Dr. İpek ÖZKAL SAYAN
Doç. Dr. Mahmut HIZIROĞLU
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
Doç. Dr. Nazım KARTAL
Doç. Dr. Ozan ZENGİN
Doç. Dr. Sevcan DEMİR ATALAY
Doç. Dr. Uğur SADIOĞLU
Doç. Dr. Yasemin ÖZDEMİR
Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN
Doç. Dr. Yılmaz ÜSTÜNER
Doç. Dr. Zehra YILMAZ YAĞCI
Dr.Öğr.Üyesi Abdullah EROL
Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahman ÇALIK
Dr.Öğr.Üyesi Abdülkadir GÜMÜŞ
Dr.Öğr.Üyesi Asena BOZTAŞ
Dr.Öğr.Üyesi Bora AÇAN
Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem DEMİR
Dr.Öğr.Üyesi Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE
Dr.Öğr.Üyesi Elvan AKTÜRK HAYAT
Dr.Öğr.Üyesi Hakan KARAARSLAN
Dr.Öğr.Üyesi İlhan SAĞSEN Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Lütfi YALÇIN Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Murat KORALTÜRK
Dr.Öğr.Üyesi Sait EBİNÇ
Dr.Öğr.Üyesi Şekip YAZGAN
Dr.Öğr.Üyesi Uğur SADIOĞLU
Dr. Feyzi YAR

İstanbul Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Aankara Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Erzurum Teknik Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi
Sinop Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Ege Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Dicle Üniversitesi
ODTÜ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Yalova Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
EPDK

İngilizce Redaksiyon / English Editing

Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ

Sekreteryaya / Secretary

Ar. Gör. Mehmet Şerif YILDIZ / Res.Assist.
Ar. Gör. Mustafa TÜRKMENOĞLU / Res.Assist.
Ar. Gör. Yahya MENDİ / Res.Assist.
Mehmet Zeki ŞAKAR /Fakülte Sekreteri / The Secr. of the Fac.

Dizgi ve Baskı / Composition and Priting

Fox Tasarım (0545) 530 62 22 - İpekyolu/VAN

Yazışma Adresi / Mailing Address

Prof. Dr. Mehmet AYGÜN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Dekanlığı /VAN
Tel: 0432 225 1742 Belgegeçer/Fax: 0432 225 1740
İleti Adresi / E-mail: yyuubfdergi@gmail.com / www.yyuubfdergisi.com

Baskı Yılı / Year of Publication - 2020

İÇİNDEKİLER / Contents

► Dr.Öğr.Üyesi Burcu TURAN TORUN Ömer GÜNSAN Duygusal Zekâ Ve İş Stresi İlişkisi: Van Otel İşletmeleri Örneği	1
► Öğr.Gör.Esra BİLDİRİCİ ÇALIK Tekafül Sigorta Sisteminde Artan Bakiyenin Kullanım Şekillerinin Değerlendirilmesi	55
► Zehra AKSU The Central Asian Policy Of The Russia And China In The Context Of The Dichotomy Of Conflict And Cooperation	31
► Behnam ALIPOURVAGHASLOU Yatırımdan Kaynaklanan Anlaşmazlıklarda ICSID Tahkimi	69

10. SAYI HAKEMLERİ / Reviewers of the 10 nd Issue

Prof.Dr.Reha SAYDAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah AYDIN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç.Dr. Vedat YILMAZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Abdullah EREN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Abdullah EROL	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Erkan AFŞAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi İbrahim ÇEMBERLİTAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Pelin YAĞCI KOÇ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Makale Geliş Tarihi: 11.09.2020

Kabul Tarih: 17.12.2020

Duygusal Zekâ Ve İş Stresi İlişkisi: Van Otel İşletmeleri Örneği¹

Dr.Öğr.Üyesi Burcu TURAN TORUN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Turizm Fakültesi

burcuturan@yyu.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1963-9368

Ömer GÜNSAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

SBE Yüksek Lisans Öğrencisi

omergunsan@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-6655-1126

Öz

Duygusal zekâ kişilerin kendilerinin ve diğerlerinin duygularını anlayabilmeleri ve tanımlayabilme yeteneği olarak ifade edilebilmektedir. Duygusal zekânın iş performansı, insan ilişkileri, ruh sağlığı gibi pek çok konu üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bunlardan birini de iş stresi oluşturmaktadır. Duygusal zekânın iş stresini yönettiği bilinmektedir. Yani işletmelerde çeşitli sebeplerle ortaya çıkabilecek iş stresinin kontrol edilmesinde duygusal zekânın önemli bir etken olduğu söylenebilmektedir. Bu açıklamalardan hareketle mevcut araştırmanın amacı Van ilinde bulunan konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ düzeylerinin iş stresleri üzerinde etkisinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi olarak belirlenmiştir.

¹ Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Ömer Günsan tarafından hazırlanan "Duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisi: Van konaklama işletmeleri üzerinde bir uygulama" başlıklı yüksek lisans tezinden destek alınarak üretilmiştir.

Kullanılabilir 230 adet anket formunun analizi sonucunda Van konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ ve iş stresi düzeylerinin araştırma kapsamında ele alınan sosyo-demografik değişkenlerden bazıları açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Duygusal zekâ ve iş stresi arasında herhangi bir ilişki saptanmamış olup, aynı zamanda duygusal zekânın iş stresi üzerinde etkisinin bulunmadığı da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Duygu, Duygusal Zekâ, Stres, İş Stresi, Van İli, Konaklama İşletmeleri.

Emotional Intelligence And Work Stress Relations: Van Hotel Business Case

Abstract

Emotional intelligence can be expressed as the ability of people to understand and describe their own and others' emotions. Emotional intelligence has an impact on many issues such as job performance, human relationships, and mental health. One of them is work stress. Emotional intelligence is known to manage work stress. In other words, it can be said that emotional intelligence is an important factor in controlling work stress that may arise for various reasons in businesses. Based on these explanations, the aim of the present study is to determine whether the emotional intelligence levels of employees in the accommodation establishments in Van have an effect on work stress.

As a result of the analysis of 230 available questionnaires, it was determined that the emotional intelligence and job stress levels of the employees in Van accommodation enterprises differ in terms of some of the socio-demographic variables considered within the scope of the research. No relationship was found between emotional intelligence and work stress, and it was also observed that emotional intelligence had no effect on work stress.

Keyword: Emotion, Emotional Intelligence, Stress, JobStress, Van Province, Accommodation Establishment

Giriş

Bu araştırmanın amacı öncelikle duygu, zekâ, stres, duygusal zekâ kavramlarını kısaca açıklamak ve duygusal zekâ ile iş stresi arasındaki ilişkiyi ortaya koyup Van otel işletmelerinde çalışan personeller üzerinden elde edilmiş veriler ile duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisini belirleyebilmek olarak tanımlanmıştır. Araştırma çerçevesinde elde edilen veriler anket yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler çeşitli analizler yapılarak yorumlanmıştır. Konu başlığımızda yer alan duygusal zekâ ve stres konuları üzerine birçok çalışma yapıldığı alan yazında görülmektedir. Yapılmış olan bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Duygusal zekâ ve beraberinde stres kavramlarının günümüzde popüler bir konu olduğu ve gün geçtikçe hemen hemen her alanda önemlerinin arttığı görülmektedir. Birçok örgütte çalışanlar üzerinde iki kavram için çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu alanlarda yapılan çalışmaların sonuçlarının örgütlere ve çalışanlara kendilerini geliştirmeleri açısından fırsatlar sunacağı ve ilgili alan yazına da katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın yapılmış olduğu Van ilinin Van ismini nereden aldığı konusu henüz tam olarak açıklığa kavuşmamış olmasına rağmen konuyla ilgili bazı önemli görüşler bulunmaktadır.

Evlıya Çelebinin Seyahatnamesinde belirttiği Büyük İskender'in, Van Kalesi'ndeki Van adlı bir mabedin isminin şehre verildiği söylenmektedir. Başka bir rivayete göre, Van şehri çok eski olup, M.Ö. 1900'lerde Asur Melikesi Meshure Sah Meryem (Semiramis) adına izafeten Şahmerimekerd şeklinde isimlendirilmiş ve sonra Küyanyâ'nın son devrinde Van adındaki valinin şehri genişletip güzelleştirmesi nedeniyle şehrin Van adını aldığı belirtilmektedir.

Çok eskilere dayalı yerleşim yeri olan Van şehri, bünyesinde bulundurduğu doğal güzellikleri ve tarihi eserleriyle turistik alanda oldukça büyük öneme sahiptir. Komşu ülke İran'a sınır şehri olması oldukça yabancı turistlerin şehri ziyaret etmesine olanak sağlamaktadır. Van ilinde tarihi ve turistik değeri olan varlıklar Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünce "Van'ın Değerleri" olarak aşağıdaki Çizelge 1'de listelenmiştir.

Çizelge 1. Van' ın Değerleri Listesi

VAN'IN DEĞERLERİ			
Van Kalesi	Adır Adası Ve Lim Manastırı	Artos Dağı	Yamaç Paraşütü
Akdamar Adası ve Kilisesi	Travertenler	Abalı Kayak Merkezi	Uşkun
Hoşap Kalesi	Van Kedisi	Muradiye Şelalesi	Rafting
Bartholomeus Kilisesi	Erçek Gölü Kuş Cenneti	Gevaş Halime Hatun Kümbeti	Erek Dağı
Hüsrev Paşa Camii	İnci Kefali	Çavuştepe Kalesi	Van Lalesi
Kaya Çelebi Camii	Şeytan Köprüsü	Otlı Peynir	Van'da Su Sporları
Yedi Kilise	Ters Lale	Van Kahvaltısı	Çarpanak Adası
İzzettin Şir Camii	Savat	Van Gölü	İkiz Kümbetler
Altınbaş Kilisesi	Vanadokya	Van Kilimleri	Bend-i Mahi Köprüsü
Meher Kapı	Kanısipi Çağlayanı	Flamingolar	

Kaynak: Van Kültür Turizm İnternet Sitesi, 2019.

Duygu

Duygu, klasik kalıplaşmış sözcükler ile ifade edilmesi ve tanımlanması çok zor olan geniş bir kavramdır. Latince kökenli ‘motere’ sözcüğünden türeyerek almış olduğu ekler ile birlikte harekete geçmek anlamını taşımaktadır.

TDK Sözlüğü’ ne göre duygu, duyularla algılama, his, önsezi veya belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim olarak ifade edilmektedir. Bir bakıma hislerin sergilenmesidir.

Yüz yılları bulmuş olan zaman zarfında, çeşitli bilim alanlarında felsefecilerin, psikologların kesin anlamını açıklamaya çalıştığı bu kavram, Dr. Daniel Goleman’ın tanımına göre, bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi hareket eğilimidir (Goleman, 2005: 359).

Zekâ

Zekâ kavramı da duygu kavramının tanımlanmaya çalışıldığı gibi birçok araştırmacı tarafından açıklanmaya çalışılan ve farklı alanlarda araştırmalara konu olan kavramlardan birini oluşturmaktadır.

Bir kişinin zekâ seviyesi belirlenmeye çalışılırken diğer şartlar eşit kabul edildiğinde zorlukları aşabildiğine, zor süreç içerisinde ne kadar çok fazlasını yapabildiğine, bu yapabildiğini ne kadar çabuk sürede ne derece doğruluğa varabilerek ulaştığına bakılmaktadır. Fakat kişinin doğuştan var olan zekâsının değerlendirip ölçülebilmesi için bilinen bir yöntem bulunmamaktadır. (www.tzv.org).

Stres

Stres kavramı, Latince kaynaklı olan, “estricitia” kelimesinden gelmektedir. İnsanların günlük yaşantısında karşılaşmış olduğu bir durum olan stres, 18. yüzyıldan önceki dönemlerde bela, musibet, felaket, dert, keder, elem gibi adlandırılırken daha sonra zor, baskı, güç, ruhsal yapıya uygulanan baskı, direnç gibi anlamlara gelecek şekilde tanımlanmıştır (Güçlü, 2001: 92).

Stres kavramı tanımlanırken günümüzde yoruma dayalı bir şekilde ifade edilmektedir. Stres kavramı, bireyin çevresinden etkilendiği örgütsel ve bireysel faktörlerin, bireyin davranışlarının değişmesine sebebiyet veren durumunu oluşturmaktadır (Ertekin, 1993: 5).

İş Stresi

İş stresi tanımlanırken, çalışan bireylerin iş ortamlarında fiziksel ve duygusal alanda kişileri olumsuz etkileyen stres faktörlerine karşı göstermiş oldukları tepkiler olarak ifade edilmektedir (Jamal, 2005: 130). Başka bir açıklama ile iş stresi, kişilerin iş yaşamlarında kişisel veya iş durumlarından kaynaklanan uyumsuzluklarına karşı gösterdikleri tepki olarak tanımlanmaktadır (Şenyiğit, 2004: 449).

İş stresi içerisinde bulunan bireyin yaşamış olduğu durum kendi açısından her ne kadar önem arz ediyor olsa da, bulunduğu

örgüt için de o kadar mühim bir durumu oluşturmaktadır. İş stresini yaşayan kişinin fiziksel ve duygusal olarak etkilenmesinin yanı sıra iş performansı ile iş verimliliği hususlarını da negatif yönde etkilediği ifade edilmektedir (Özmutaf, 2006: 75-81).

Duygusal Zekâ Kavramı

Bireyin günlük yaşamında veya iş hayatında da duygu veya zekâ kavramlarından sadece birisine sahip olması yeterli olamamaktadır. Geçmiş zamanlarda duyguların anlaşılması duyguların yönetilmesinin olamaması ve duyguları tanımamak ağır sonuçları beraberinde getirmiştir. Duygularını yönetmeyi başaramayan kişilerin zekâsını kullanamayacağına farkına varılmış ve duyguların yönetilmesinin önemi büyük ölçüde artmıştır. Zekâ seviyesi çok yüksek olan bir birey duygu yönetimi konusunda başarılı değil ise o bireyin genel başarısının olmasından söz etmek mümkün olamayacaktır (Atabek, 2000: 11-12).

Duygusal zekâ öz bilinç, otokontrol, motive olma durumu, sabırlı olmayı, kendini başkasının yerine koyma gibi birçok bileşeni barındırırken bilişsel zekâda ise başarıya olan etkinin yalnızca % 20 kısmı açıklanabilmektedir. Mutlu olmanın ve başarıya ulaşmanın temelini oluşturan ve ardını kollayan zihinsel zekâdan öte duygusal zekâ olmaktadır (Cherniss, 2002: 55).

Duygusal zekâ kavramının doğuşu olarak 1920 yıllarında Edward L. Thorndike tarafından yapılan çalışmalar kabul görmektedir. Thorndike sosyal zekâ kavramını başlatmış ve duygusal zekânın boyutlarından bir tanesini oluşturan sosyal zekâ ile zekânın sosyal boyutlarını da araştıran ilk kişi olmuştur. Sosyal zekâ kavramı, duygusal zekâ ile benzer özellikleri taşımakta ve duygusal zekânın temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal zekâ kavramı, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerin varlığını incelemekte ve bireylerin kurdukları bu ilişkileri iyi yürütebilmelerine odaklanmaktadır (Pamukoğlu 2004: 64-65). Duygusal zekâyı kavram olarak Thorndike; soyut zekâ (örneğin; düşünceleri yönetme ve anlama), mekanik zekâ (örneğin; somut cisimleri yönetme ve anlama) ve sosyal zekâ (örneğin; insanları yönetme ve anlama) şeklinde üç başlık altında ele almıştır (Mayer ve Geher, 1996: 90).

Robbin ise duygusal zekâ kavramını tanımlarken bireyin çevresinden gelen taleplere karşılık onlarla baş edebilmek için bilişsel olmayan yetenek ve becerileri kullanabilme olarak açıklamaktadır (Çakar ve Arbak, 2004: 34).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı öncelikle duygu ve zekâ kavramlarını ele alarak, stres kavramı tanımak, sonrasında ise duygusal zekâ ile iş stresi arasındaki ilişkiyi saptayarak, Van otel işletmelerinde çalışanlar üzerinden elde edilmiş veriler ile duygusal zekânın iş stresi üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırma verileri anket tekniği ile elde edilmiş, elde edilen veriler üzerinden çeşitli analizler yapılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Uygulama için veriler Van ilinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde çalışanlardan anket aracılığıyla elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizleri istatistik programı aracılığıyla yapılmış ve analiz sonuçlarında elde edilen bulgular ile yorumlara yer verilmiştir. Günümüzde popüler olan duygusal zekâ ve iş stresi konu başlıklarında birçok konaklama işletmesi çalışanları üzerinde iki kavram için çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu alanlarda yapılan çalışmaların sonuçlarının örgütlere ve çalışanlara kendilerini geliştirmeleri açısından fırsatlar sunacağı ve ilgili alan yazına da katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Evren, sorulan sorulara cevap olması açısından gerekli olan verilerin elde edildiği varlıkların oluşturduğu büyük grup şeklinde ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2018: 82). Örneklemenin belirlenebilmesi için örnekleme yöntemlerinden destek alınmaktadır (Kozak, 2018: 101). Bu çalışmada kullanılan yöntem belirlenirken en rahat bulunan denek en ideal olanı düşüncesi ile “evrene ait ulaşılan her birimin örnekleme dâhil edilmesi” şeklinde ifade edilen kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme, en kolay, maliyeti az ve uygulaması en basit örnekleme yöntemi olarak kabul görmekte olan bir yöntemdir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 83; İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016: 202). Bu açıklamalardan yola çıkarak mevcut araştırmanın evrenini Van ilinde kayıtlı faal olduğu belirlenen

Van Kùltür ve Turizm İl Müdürlüğü'nden temin edilen konaklama işletmeleri listesi ile yatırım belgeli 13, işletme belgeli 18 ve belediye ruhsatlı 36 olmak üzere toplam 67 işletmede çalışan 320 personel oluşturmaktadır. 320 kişi çalışanlardan kolayda örnekleme yöntemi ile 250 kişiye ulaşarak anket uygulaması yapılmıştır. Analizler ise geri dönüşü yapılan kullanılabilir 230 adet anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Altunışık ve diğçerleri, (2012: 137) tarafından "Belirli Evrenler İçin Kabul Edilebilir Örnekleme Büyüklükleri" tablosunda 350 kişilik bir evren büyüklüğü için kabul edilebilir örnekleme sayısının 185 olduğı belirtilmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak mevcut araştırma için ulaşılmış 230 kişi olan örneklemin yeterli sayıda olduğı düşünülmektedir.

Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Öncelikle araştırma değışkenlerini var eden duygusal zeka ve iş stresi kavramları için alan yazın ve literatür taraması detaylı bir şekilde yapılmış, kavramlara ilişkin kuramsal bilgiler elde edilmiş ve kuralsal bilgiler ışığında ise birincil verileri toplama süreci başlatılmıştır. Kuramsal bilgilerden hareketle araştırma amacı doğrultusunda birincil verileri elde etmek amacıyla kullanılacak anket formlarına karar verilmiştir. İş stresini belirleyebilmek için 15 ifadeden oluşan iş stresi ölçeğinden faydalanılmıştır. Baltaş'ın (1998) Türkçeye uyarlamış olduğı bu iş stresi ölçeğı, Cohen ve Williamson (1988) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte yer alan sorular araştırmanın doğruluğunu ortaya çıkarabilecek nitelikte, birbirleriyle ilişkili, tutarlı, anlaşılır ve yeteri kadar sayıda olmasına dikkat edilmiştir (Kalaycı, 2010'dan aktaran: Ersarı, Torun, Naktiyok, 2017: 233). Üçüncü ve son bölüm olan katılımcıların duygusal zekâ seviyelerini tespit edebilmek amaçlı duygusal zekâ testi sunulmuştur. Duygusal zekâ ölçeğı olarak sunulan (Self-Report Emotional Intelligence Test-SREIT) Schutte vd. (1998) tarafından, Salovey ve Mayer (1990, 1997)'in duygusal zekâ modeli esas alınarak oluşturulmuştur. Ölçek, duygusal zekânın kendini rapor etme tekniğıyle ölçülebilmesi için kısa bir teste duyulan ihtiyaçtan dolayı geliştirilmiştir. Bu test, katılımcıdan, ölçekte yer alan 33 yargıya katılım düzeylerini belirterek cevaplamalarını istemektedir. Bu nedenle, laboratuvar ortamına ihtiyaç duyulmayan, sadece kâğıt ve kalem ile gerçekleştirilmesi mümkün, katılımcıların en fazla 10-15 dakika

zamanını alabilecek testtir. SREIT (Self-Report Emotional Intelligence Test)'in telif hakkı olmayıp, yazarları tarafından akademik çalışmalarda kullanılmasına izin verilmiştir (Şahin, 2006'dan aktaran: Polat 2013: 164).

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel değişkenleri olan duygusal zekâ ve iş stresi konu başlıkları ile bağlantılı araştırmalara bakılarak duygusal zekânın stres, performans ve iş tatmini konuları ile ilişkisi ve duygusal zekânın bu alanları etkilediği yapılan çalışmalar incelendiğinde görülmektedir. Duygusal zekâ yeteneğini kullanma becerisi yüksek kişilerin stres durumunun üstesinden gelerek başarıyı elde edebileceklerini, duygusal zekâ yeteneğini kullanma becerisi düşük olan kişilerin ise stresin üstesinden gelebilme hususunda kısmen daha az başarı elde edebildikleri ifade edilebilmektedir. Duygusal zekâ ve iş stresi kavramlarına ilişkin araştırmada test edilmek üzere oluşturulmuş hipotezler şöyle sıralanmıştır:

H1: Van konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ düzeyleri sosyo-demografik değişkenler açısından farklılık göstermektedir.

H2: Van konaklama işletmelerinde çalışanların iş stresi düzeyleri sosyo-demografik değişkenler açısından farklılık göstermektedir.

H3: Van konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ düzeyleri ile iş stresleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Van konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ düzeyleri iş streslerini etkilemektedir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu kısmında, araştırmamızın amacına yönelik Van'da bulunan konaklama işletmelerinde çalışanlardan elde edilmiş verilere uygun istatistiksel analizler yapılmış olup, analizler sonucunda elde edilmiş bulgulara yer verilmiştir. İlk olarak araştırmada yer alan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri tanımlanarak duygusal zekâ ve iş stresi ölçeklerine ait güvenilirlik analizi sonucu elde edilmiş bulgular açıklanmıştır. Araştırma

hipotezlerini test etmek için öncelikle sürekli değişkenlerin kategorik değişkenlere göre değişikliğini saptayabilmek için parametrik olmayan testler yapılmıştır. Ardından sürekli değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla korelasyon analizi ve sonrasında basit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan tüm bu analizler sonucu ortaya çıkan bulgular sırasıyla açıklanmıştır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu kısımda Van'da bulunan otel işletmelerinde çalışan bireylerinden elde edilen sosyo-demografik özelliklere yer verilmektedir. Konaklama işletmelerinde çalışan bireylerin sosyo-demografik özelliklerini belirleyebilmek adına kişilere “cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalıştıkları işletmede kaç yıldır çalıştıkları, çalıştıkları işletmede hangi departmanda görev yaptıkları ve çalıştıkları işletmede misafirlerle etkileşimlerinin günlük çalışma sürelerinin ne kadarını aldığı” soruları yöneltilmiştir. Bu sorulardan elde edilmiş veriler çalışanların sosyo-demografik yapısını ortaya koymakta olup, çalışanların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular Çizelge 2’de yer almaktadır.

Çizelge2. Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Sosyo-Demografik Özellikleri

		Değişkenler	n	%
Cinsiyet		Kadın	93	40,4
		Erkek	137	59,6
Yaş		24 yaş ve altı	95	41,3
		25 – 34 yaş arası	76	33,0
		35 – 44 yaş arası	45	19,6
		45 yaş ve üzeri	14	6,1
Eğitim Durumu		Lise ve altı	97	42,2
		Ön Lisans	57	24,8
		Lisans	67	29,1
		Lisansüstü	9	3,9
Kaç yıldır bu işletmede çalışmaktasınız?		0 – 5 yıl arası	129	56,1
		6 – 10 yıl arası	68	29,6
		11 – 15 yıl arası	19	8,3

	16 yıl ve üzeri	14	6,1
Hangi departmanda görev yapmaktasınız?	Ön Büro	63	27,4
	Kat Hizmetleri	51	22,2
	Yiyecek-İçecek	44	19,1
	Muhasebe	29	12,6
	Teknik Servis	18	7,8
	Diğer	25	10,9
Misafirlerle olan etkileşiminiz günlük çalışma sürenizin ne kadarını almaktadır?	0 – 2 saat arası	38	16,5
	3 – 4 saat arası	41	17,8
	5 – 6 saat arası	48	20,9
	7 saat ve üzeri	103	44,8
Toplam		230	100,0

Araştırmaya dâhil olan konaklama işletmelerinde görev yapan bireylerin cinsiyete göre dağılımlarına bakıldığında %40,4'ünün kadın, %59,6'sının ise erkek olduğu görülmektedir. Yaşlarına göre dağılımlarına bakıldığında %41,3'ünün 24 yaş ve altı olduğu, %33'ünün 25-34 yaş arası olduğu, %19,6'sının 35-44 yaş arası olduğu ve %6,1'inin de 45 yaş ve üzeri olduğu görülmektedir.

Araştırmada yer alan çalışanların eğitim durumlarına göre dağılımları ise %42,2'sinin lise ve altı, %24,8'inin ön lisans, %29,1'inin lisans ve %3,9'unun ise lisansüstü eğitim düzeyinde kişiler olduğu görülmektedir.

Araştırmada yer alan bireylerin çalıştıkları departmanlara göre dağılımlarına bakıldığında ise çalışanların %27,4'ünün ön büro, %22,2'sinin kat hizmetleri, %19,1'inin yiyecek-içecek, %12,6'sının muhasebe, %7,8'inin teknik servis ve %10,9'unun ise diğer departmanlarda görev aldıkları görülmektedir.

İlgili çalışan bireylerin misafirlerle olan etkileşimlerinin günlük çalışma sürelerinin ne kadarını aldığı sorusuna bakıldığı zaman bireylerin %16,5'inin 0-2 saat arası, %17,8'inin 3-4 saat arası, %20,9'unun 5-6 saat arası ve %44,8'inin ise 7 saat ve üzeri süre müşterilerle etkileşim halinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik, araştırmada kullanılan ölçeğin ölçmek istenilen özelliği ne derece ölçtüğü ile ilgilidir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018: 114). Güvenirlilik analizi, araştırmada kullanılan ölçeklerin içsel tutarlılığını değerlendirmek amacıyla Cronbach's Alpha (α) katsayısı olarak hesaplanmaktadır. Cronbach's Alpha (α) katsayısının 0 ve 1 arasında bir değer alabildiği belirtilmektedir. Aynı zamanda Cronbach's Alpha (α) katsayı değeri 1'e yaklaştıka ölçeği oluşturan maddeler arası içsel uyumun o derece yüksek olduğu savunulmaktadır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2016: 291). Cronbach's Alpha (α) katsayısı ile ilgili farklı kabul edilebilir aralıklar literatürde önerilmektedir. Ural ve Kılıç (2013) ile Kozak (2018) tarafından Cronbach's Alpha (α) kat sayısı değeri 0,60 ile 0,80 arasında ise ölçek için iyi güvenirlilik, 0,80 ve 1,00 arasında ise ölçek için yüksek güvenirlilik olarak kabul edilmektedir. Yurdugül (2005, aktaran; Baykal, Harmancı, Eşkin, Altuntaş ve Sökmen, 2011: 66) tarafından ise Cronbach's Alpha (α) katsayı değerinin 0,40 altı olması ölçeğin güvenilir olmadığının göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu katsayı değerinin 0,40 – 0,59 arasında olması ölçeğin düşük güvenirlilikte olduğunun, 0,60 – 0,79 arasında olması ölçeğin güvenilir olduğunun ve 0,80 – 1,00 arasında olması ise ölçeğin yüksek güvenirlilikte olduğunun göstergesi olarak ifade edilmektedir.

Toplam madde korelasyonları açasından literatür incelendiğinde ise toplam madde korelasyon değerleri ile ilgili genel kabul görmüş kriterin 0,20 ve üzeri şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Bagby, Parker ve Taylor (1993) ve Rief ve Hiller (1999) tarafından toplam madde korelasyon değerlerinin 0,20'den büyük olması gerekliliği savunulmaktadır. Toplam madde korelasyonlarının 0,20 üzerinde olduğu durumda maddelerin korunması gerektiği ancak 0,20 altı değere sahip maddelerin ölçekten çıkarılması gerektiği vurgulanmaktadır. Nunnally ve Bernstein (1994) ile Streiner, Norman ve Cairney (2015) tarafından madde toplam korelasyon değerinin 0,20'den büyük 0,80'den ise küçük olması gerektiği savunulmaktadır. 0,20 altında değere sahip maddelerin diğer maddelerle zayıf ilişkili olduğu, 0,80 üzerindeki maddelerin ise diğer maddeler ile güçlü ilişkili olduğu bu nedenle 0,20 altı ve 0,80 üstü değere sahip maddelerin ölçek için gereksiz olduğu ifade edilmektedir.

Bu açıklamalardan yola çıkarak duygusal zekâ ve iş stresi ölçeklerine güvenilirlik analizi yapılmış, yapılan güvenilirlik analizi sonucu elde edilmiş Cronbach's Alpha (α) katsayı değerleri ve toplam madde korelasyon değerlerine sırasıyla aşağıda açıklanmıştır. Çizelge 3'te duygusal zekâ ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizine ve maddelere ait aritmetik ortalamalara yer verilmiştir. Çizelge 4'te ise iş stresi ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizine ve maddelere ait Cronbach's Alpha (α) katsayı değerleri ve toplam madde korelasyon değerleri ile aritmetik ortalamalara yer verilmiştir.

Çizelge 3. Duygusal Zekâ Ölçeğine İlişkin Güvenirlik Analizi ve Maddelere Ait Aritmetik Ortalamalar

Maddeler	$\bar{x}$	ss	Toplam Madde Korelasyonu
DZ1: Şahsi problemlerim hakkında başkalarıyla ne zaman konuşacağımı bilirim.	3,92	1,26	,714
DZ2: Engellerle karşılaştığımda, benzer engellerle karşılaştığımı ve o engellerin üstesinden geldiğim zamanları hatırlarım.	3,93	1,14	,697
DZ3: Uğraştığım şeylerin çoğunda iyi işler çıkaracağımı düşünürüm.	3,96	1,10	,721
DZ4: Başka insanlar sırlarını benimle rahatlıkla paylaşırlar.	3,95	1,13	,707
DZ6: Hayatımın başlıca olaylarından bazıları, neyin önemli neyin önemli olmadığını tekrar değerlendirmeme yol açmıştır.	3,79	1,14	,576
DZ7: Ruh halim değiştiğinde, yeni olanaklar görürüm.	3,72	1,18	,590
DZ8: Duygular, hayatı yaşamamı anlamlı kılan şeylerden biridir.	3,90	1,13	,602
DZ9: Duygularımı yaşadıkça onların farkında olurum.	4,02	1,04	,624
DZ10: Güzel şeylerin olmasını umarım.	4,10	1,08	,630
DZ11: Duygularımı başkalarıyla paylaşmaktan hoşlanırım.	3,69	1,29	,492
DZ12: Pozitif bir duygu yaşarken, onu nasıl sonlandıracağımı bilirim.	3,76	1,20	,513
DZ13: Ben olayları düzenlerim, başkaları eğlenirler.	3,61	1,22	,464
DZ14: Beni mutlu eden etkinlikleri araştırırım.	3,83	1,13	,592
DZ15: Başkalarına yolladığım sözsüz mesajların farkındayım.	3,84	1,17	,552
DZ16: Kendimi, başkalarının üzerinde olumlu izlenim bırakacak tarzda gösteririm.	3,77	1,16	,642
DZ17: Pozitif bir ruh halindeyken, benim için problem çözmek kolaydır.	3,96	1,03	,682

DZ18: Yüzdeki ifadelere bakarak, insanların yaşadıkları duyguları anlarım.	3,85	1,15	,684
DZ19: Duygularımın neden değiştiğini bilirim.	3,76	1,15	,624
DZ20: Pozitif bir ruh halindeyken, yeni fikirler bulabilirim.	3,81	1,13	,706
DZ21: Duygularım üzerinde kontrol sahibiyimdir.	3,73	1,17	,613
DZ22: Duygularımı yaşadıkça, kolaylıkla onların farkında olurum.	3,78	1,08	,718
DZ23: Üzerime aldığım görevlerde güzel bir sonuç hayal ederek kendimi motive ederim.	3,95	1,05	,676
DZ24: Başkaları iyi bir şey yaptığında onlara iltifat ederim.	3,87	1,13	,588
DZ25: Başka insanların gönderdiği sözsüz mesajların farkındayım.	3,83	1,08	,528
DZ26: Başka biri hayatındaki önemli bir olayı bana anlattığında, neredeyse bu olayı kendim yaşıyormuş gibi hissederim.	3,84	1,03	,606
DZ27: Duygularda bir değişim hissettiğimde, yeni fikirler üretme eğilimindeyimdir.	3,66	1,17	,601
DZ29: Başka insanların ne hissettiklerini sadece onlara bakarak anlayabilirim.	3,54	1,15	,553
DZ30: Başka insanlar keyifsiz olduklarında kendilerini daha iyi hissetmelerine yardımcı olurum.	3,83	1,09	,626
DZ31: Engeller karşısında yılmamak ve gayret etmek için kendimi iyi bir ruh hali içerisine sokarım.	3,77	1,10	,630
DZ32: Başka insanların ses tonlarını dinleyerek onların nasıl hissettiklerini söyleyebilirim.	3,65	1,12	,528
Cronbach's Alpha (α)=0,952	2,84	0,78	

Duygusal zekâ ölçeğine ilişkin güvenilirlik analizi sonucunda ölçekte yer alan üç maddenin toplam madde korelasyon değerlerinin olması istenen aralıkta ($0,20 < \text{toplam madde korelasyon değeri} < 0,80$) olmadığı ve çok düşük değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir (DZ5=0,169; DZ28=0,182; DZ33=0,030). Bu üç maddenin geçerli toplam madde korelasyon değerine sahip olmaması dolayısıyla bu maddeler ölçek dışı bırakılmış ve kalan 30 madde üzerinden yeniden güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ayrıca Çizelge 3'te görüldüğü üzere duygusal zekâ ölçeğinde yer alan maddelerin toplam aritmetik ortalamalarının da 2,84 olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. İş Stresi Ölçeğine İlişkin Güvenirlik Analizi ve Maddelere Ait Aritmetik Ortalamalar

Maddeler	$\bar{x}$	ss	Toplam Madde Korelasyonu
İS1: Sorumluluklarınızı yerine getirmek için yeterli yetkinizin olmadığını hisseder misiniz?	2,32	1,27	,352
İS2: Taşıdığımız sorumluluklardan dolayı kaygı yaşar mısınız?	2,70	1,21	,650
İS3: İş yerinde kariyerinizle ilgili gelişme ve ilerleme konusunda endişeleriniz oluyor mu?	2,98	1,24	,600
İS4: Normal bir iş günün de bitirilemeyecek kadar ağır iş yükünüzün olduğunu hisseder misiniz?	2,96	1,21	,632
İS5: Çevrenizdeki kişilerin bir biriyle çatışan taleplerini karşılayamayacağınızı düşünür müsünüz?	2,89	1,17	,630
İS6: İşinizin gerektirdiği eğitime tam olarak sahip olmadığınızı hisseder misiniz?	2,80	1,29	,608
İS7: Amirlerinizin iş başarınız konusundaki değerlendirmelerini bilir misiniz?	3,16	1,22	,249
İS8: İşinizle ilgili bilgileri elde etmek konusunda güçlüklerle karşılaşır mısınız?	2,84	1,26	,572
İS9: İşyerinizde çevrenizdekiler tarafından hoşlanılmadığınızı hisseder misiniz?	2,83	1,27	,424
İS10: Amirinizin sizi etkileyen karar ve davranışını yönlendiremediğinizi hisseder misiniz?	2,93	1,17	,620
İS11: İş arkadaşlarınızın sizden bekledikleri konusunda tereddüde düşer misiniz?	2,60	1,23	,686
İS12: İş yükünüzün işinizin kalitesini olumsuz etkilediğini düşünür müsünüz?	2,73	1,18	,616
İS13: Daha iyisinin nasıl yapıldığını bildiğiniz halde, işinizi bunun dışında yapmak zorunda kalır mısınız?	2,83	1,29	,665

İS14: İşinizin aile hayatınıza engel olduğunu düşünür müsünüz?	2,91	1,30	,550
İS15: Tanıdığımız insanların hayatlarını etkileyecek kararlar vermekten kaygı duyar mısınız?	3,09	1,26	,520
Cronbach's Alpha (α)=0,890	2,84	0,78	

Çizelge 4'te görüldüğü üzere iş stresi ölçeğine ilişkin Cronbach's Alpha (α) katsayı değeri 0,890 olarak hesaplanmış olup yüksek güvenilirlik olarak tespit edilmiştir. Bu durumda iş stresi ölçeğine ait hesaplanmış olan Cronbach's Alpha (α) katsayı değerinden hareketle iş stresi ölçeğinin içsel tutarlılığının yüksek olduğu söylenebilmektedir.

İş stresi ölçeğine ait toplam madde korelasyonları incelendiğinde ise toplam madde korelasyon değerlerinin 0,24 üzerinde, 0,68 altında olduğu görülmektedir. Çizelge 4'e göre ise toplam madde korelasyon değerlerinin olması istenen aralıkta ($0,20 < \text{toplam madde korelasyon değeri} < 0,80$) olduğu, maddelerin birbirleriyle ilişkilerinin iyi düzeyde olduğu ifade edilebilmektedir. Ayrıca Çizelge 4'ten de görüldüğü üzere iş stresi ölçeğinde yer alan maddelerin toplam aritmetik ortalamalarının da 2,84 olduğu görülmektedir.

Fark Testleri

Araştırma katılımcıları olan konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ ve iş stresi düzeyleri ile sosyo-demografik özellikleri arasında fark bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla uygun istatistiksel testler yapılmıştır. Uygun istatistiksel testleri saptamak amacıyla öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği tespit edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermemesi hem teorik hem de ampirik çalışmalar açısından önem arz ettiğinden dolayı bir çok araştırmacının bu konuyla ilgili olduğu ve yaklaşık 40 farklı normallik testinin geliştirildiği belirtilmektedir (Yazıcı ve Yolacan, 2007). Bunlar arasında Chi-square, Kolmogorov-Smirnov, Shapiro-Wilk, Anderson-Darling, Skewness-Kurtosis gibi farklı testler bulunmaktadır. Bu araştırmada duygusal zekâ ve iş stresi ölçeklerinden elde edilmiş verilerin normal dağılıp dağılmadığını

tespit etmek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi tercih edilmiştir. Çünkü bu testin normallik tespiti yapmak için en iyi bilinen ve en çok kullanılan test olduğu ifade edilmektedir (Pallant, 2001, 54; Steinskog, Tjostheim ve Kvamsto, 2007; Tabachnick ve Fidell, 2007: 79; Drezner, Turel ve Zerom: 2010). Duygusal zekâ ve iş stresi ölçekleri için yapılan Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda elde edilen değerlerin (duygusal zekâ, $p=0,000$; iş stresi, $p=0,037$), $p<0,05$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiş ve verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Duygusal zekâ ve iş stresi ölçeğine ait verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı analizler parametrik olmayan testlerden “Mann Whitney U Testi (U)” ve “Kruskal Wallis Testi (X^2)” kullanılarak yapılmıştır. Yapılan çoklu grup analizleri sonucunda gruplar arasında fark bulunduğu durumlarda ise fark yaratan gruplar “Bonferroni” ile tespit edilmiştir.

Van’da bulunan konaklama işletmelerinde çalışanların, duygusal zekâ düzeylerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara Çizelge 5’te, iş stresi düzeylerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara ise Çizelge 6’da yer verilmiştir.

Çizelge 5. Duygusal Zekâ ve Sosyo-Demografik Değişkenler Bonferroni Testi * $p<0,05$

	Değişkenler	n	Sıra Ortalaması	U/ X^2 Değeri	P	Bonferroni
Cinsiyet	Kadın	93	107,68	U=5643,500	,142	-
	Erkek	137	120,81			
Yaş	(1) 24 yaş ve altı	95	98,24	$X^2=10,968$	,012	$2>1$
	(2) 25 - 34 yaş arası	76	126,36			
	(3) 35 - 44 yaş arası	45	129,74			
	(4) 45 yaş ve üzeri	14	127,89			
Eğitim Durumu	Lise ve altı	97	110,30	$X^2=4,589$	,204	-
	Ön Lisans	57	114,94			
	Lisans	67	127,51			
	Lisansüstü	9	85,67			
Otelde	0-5 yıl	129	111,34	$X^2=1,540$	,673	-

Çalışma Süresi	6-10 yıl	68	123,65			
	11-15 yıl	19	113,95			
	16 yıl ve üzeri	14	116,36			
Departman	(1) Ön Büro	63	136,25			
	(2) Kat Hizmetleri	51	100,34			
	(3) Yiyecek-İçecek	44	92,77	$X^2=16,363$	,006	1>3
	(4) Muhasebe	29	113,10			
	(5) Teknik Servis	18	139,33			
	(6) Diğer	25	119,76			
Misafirlerle Günlük Etkileşim Süresi	(1) 0-2 saat	38	109,91			
	(2) 3-4 saat	41	99,93			
	(3) 5-6 saat	48	103,49	$X^2=8,882$	,031	4>2
	(4) 7 saat ve üzeri	103	129,60			

Konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ puan sıra ortalamaları ile sosyo-demografik özellikleri ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Çizelge 5'te de görüldüğü üzere konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ puan sıra ortalamaları ile yaşları arasında anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). 25-34 yaş arası olan çalışanların duygusal zekâ puan sıra ortalamalarının 24 yaş ve altı olan çalışanlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ puan sıra ortalamaları ile misafirlerle etkileşimde buldukları süre arasında da anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Misafirlerle etkileşim süresi günlük 7 saat ve üzeri olan çalışanların duygusal zekâ puan sıra ortalamalarının misafirlerle etkileşimleri 3-4 saat olan çalışanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın katılımcılarını oluşturan konaklama işletmelerinde çalışanların duygusal zekâ puan sıra ortalamalarının cinsiyete, eğitim durumuna ve otelde çalışma sürelerine göre farklılık göstermediği saptanmıştır.

Çizelge 6. İş Stresi ve Sosyo-Demografik Değişkenler

Değişkenler		n	Sıra Ortalaması	U/X ² Değeri	p	Bonferroni
Cinsiyet	Kadın	93	109,89	U=5849,000	,292	-
	Erkek	13	119,31			
Yaş	(1) 24 yaş ve altı	95	102,03	X ² =8,552	,036	3>1
	(2) 25 - 34 yaş arası	76	118,84			
	(3) 35 - 44 yaş arası	45	136,07			
	(4) 45 yaş ve üzeri	14	122,64			
Eğitim Durumu	Lise ve altı	97	118,36	X ² =,412	,938	-
	Ön Lisans	57	115,50			
	Lisans	67	111,66			
	Lisansüstü	9	113,33			
Otelde Çalışma Süresi	0-5 yıl	12	109,45	X ² =5,800	,122	-
	6-10 yıl	9	122,82			
	11-15 yıl	68	142,29			
	16 yıl ve üzeri	19	99,32			
Departman	Ön Büro	63	114,84	X ² =6,768	,238	-
	Kat Hizmetleri	51	122,25			
	Yiyecek-İçecek	44	117,80			
	Muhasebe	29	126,78			
	Teknik Servis	18	117,58			
	Diğer	25	84,78			
Misafirler Günlük Etkileşim Süresi	0-2 saat	38	122,89	X ² =3,534	,316	-
	3-4 saat	41	126,55			
	5-6 saat	48	119,05			
	7 saat ve üzeri	10	106,72			

*p<0,05

Konaklama işletmelerinde çalışanların iş stresi puan sıra ortalamaları ile sosyo-demografik özellikleri ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Çizelge 6'da da görüldüğü üzere konaklama işletmelerinde çalışanların iş stresi puan sıra ortalamaları ile yalnızca yaşları arasında anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

35 - 44 yaş arası olan çalışanların iş stresi puan sıra ortalamalarının 24 yaş ve altı olan çalışanlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın katılımcılarını oluşturan konaklama işletmelerinde çalışanların iş stresi puan sıra ortalamalarının cinsiyete, eğitim durumuna, otelde çalışma sürelerine, departmanlarına ve misafirlerle günlük etkileşim sürelerine göre farklılık göstermediği saptanmıştır.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi ile sürekli değişkenler arasında ilişki olup olmadığı tespit edilmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasında ilişkinin gücü ve yönü bu analiz ile belirlenmektedir (Yükselen, 2017: 157). Korelasyon katsayısı “r” ile gösterilmektedir. ± 1 aralığında değer almaktadır. Korelasyon katsayısının pozitif (+) çıkması değişkenler arasında doğru yönde, negatif (-) çıkması ise ters yönde bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Korelasyon katsayısının 0 değerini alması ise değişkenler arasında ilişkinin bulunmadığının göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak 0,70-1,00 arasında bir değer olması yüksek, 0,70-0,30 arasında bir değer olması orta ve 0,30-0,00 arasında bir değer olması ise düşük ilişki olarak yorumlanmaktadır (Yurtseven, Erkul ve Kekeç-Morkoç, 2013: 57). Bu açıklamalardan hareketle araştırma kapsamındaki iki sürekli değişken olan duygusal zekâ ve iş stresi arasında ilişki bulunup bulunmadığını saptamak amacıyla yapılmış korelasyon analizi sonuçlarına Çizelge 7’de yer verilmiştir.

Çizelge 7. Araştırmada Kullanılan Değişkenler Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Korelasyon (Spearman’s rho) Analizi Sonucu Elde Edilen Bulgular

		İş Stresi	
Spearman’s rho	Duygusal Zekâ	Correlation Coefficient	,065
		p	,330
		N	230

Çizelge 7'den görüldüğü üzere duygusal zekâ ve iş stresi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p>0,05$).

Çizelge 8. Regresyon Analizi Sonucu Elde Edilen Bulgular

Araştırma Modeli Özet İstatistikler

Çoklu R Katsayısı = 0,114

$R^2 = 0,013$

Uyarlanmış $R^2 = 0,009$

Standart Hata = 0,77678

	B	SE β	β	t	Sig.
Sabit	2,381	0,272		8,753	0,000
Duygusal Zekâ	0,121	0,070	0,114	1,731	0,085

Çizelge 8'den görüldüğü üzere duygusal zekâ ve iş stresinin %01'ini açıkladığı ($R^2 = 0,013$) ve duygusal zekânın iş stresi üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı ($\beta=0,114$, $p=0,085$) görülmektedir.

Sonuç Ve Öneriler

Duygusal zekâ ve stres kavramlarının yaşantımızda önemli rol oynayan konular olduğu bilinmektedir. Bu kavramlara yoğunlaşmanın yanı sıra duygusal zekânın bireylerin davranışlarını direkt etkilediği için yaşantımızdaki yeri ve önemi her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. Duygusal zekânın çalışanların örgütleri içerisindeki iş performansını, stresini ve iş tatmini gibi konuları da doğrudan etkilediği bilinmekte bu konu üzerine çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Kurumsal yapıda faaliyet gösteren örgütlerin çalışan bireylerden maksimum düzeyde verim alabilmenin yollarını aramakta olduğu söylenebilmektedir. Duygusal zekâsını kullanabilen kişilerin verimliliklerinin yüksek olduğu bilinmektedir.

İşe alımlarda uygulanan testler ve örgütlerin çalışanlarına vermiş olduğu eğitimlerin duygusal zekânın gündemdeki bilinirliği daha çok arttırdığı ifade edilmektedir. Duygusal zekâ gibi stres konusunda da strese sebebiyet veren faktörlerin analiz edilip bilinmesi önem arz etmekte ve stres konusunun da yaşamımızın her anında günlük hayatımıza etki ettiği söylenmektedir. Stres konusunda yapılan araştırmalar her geçen gün farklı boyutları ile ele alınarak artmakta ve bu süreç ile ilgili uzun süren üstesinden gelebilme yolları üzerinde de durulduğu görülmektedir.

Mevcut araştırma sonucuna bakıldığında Van ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde görev yapan personellerin duygusal zekâ ve iş stresi ($r=0,065$, $p>0,05$) arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Örgütsel bağlamda iş stresinin mesleki stres olarak da bilinmesinden yola çıkılarak (Shukla ve Srivastava, 2016), duygusal zekâ ve iş stresi arasında ilişkinin bulunmadığı ya da duygusal zekânın iş stresini etkilemediği yönünde araştırmalarında ilgili alan yazında yer aldığı dikkat çekmekte ve bilinmektedir. Örnek verilecek olursa Aghdasi, Kiamanesh ve Ebrahim (2011) tarafından İran’da bir işletmede görev yapan personeller ile gerçekleştirilmiş araştırma sonucunda duygusal zekânın mesleki stres üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir etkisinin bulunmadığı sonucunun çıktığı görülmektedir.

Van ilinde yer alan konaklama işletmelerinin çalışanlarını temel alan araştırmamız sonucunda duygusal zekânın iş stresine etkisinin olmadığı görülmüştür. Araştırmamızda yer alan hipotez sonuçlarında ise, H1 ve H2 hipotezlerinin kısmen desteklendiği, H3 ve H4 hipotezlerinin ise ret olduğu görülmektedir. Çalışanların duygusal zekâlarının iş stresi üzerinde etkisinin olmaması, bu bireyler üzerinde stres oluşturan başka sebeplerin neler olduğu üzerine çalışmaların yapılabilmesi ve araştırılmasına yol gösterebilecektir. Duygusal zekânın çalışanlar üzerinde iş performansı, verimlilik, motivasyon gibi alanlar üzerinde etkisine bakılarak yeni araştırmalar yapılmasına olanak sağlayabilecektir. İş stresi kavramının mesleki stres olarak tanımlandığı bir çalışmada Oginska – Bulik (2005), mesleki stresin algılanmasında duygusal zekânın öneminin bulunduğu fakat çok etkili olmayan bir rolünün bulunduğunu ifade etmektedir. Bu açıklamalar ve çalışmalar ışığında duygusal zekânın başka konularla olan ilişkisi araştırılabilir veya iş stresini etkileyen farklı kavramlar üzerinde çalışmalar geliştirilebilir. Van ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinde çalışan kişilerin verimlilikleri incelenebilir.

Farklı kavramlarında üzerine yoğunlaşarak yapılacak araştırmalar ışığında işverenlerin çalışan personellerine daha pozitif şartlar ve alt yapı oluşturabilmeleri öngörülmektedir. Aynı şekilde çalışan bireylerin eğitim durumlarının düşük seviyede olduğu ve yaş ortalamasının düşük olduğu verilerine dayanarak anket yöntemine ek,

mülakat yöntemi ile verecekleri yanıtlar yapılabilecek başka çalışmalar için değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Atabek, E. (2000). *Bizim Duygusal Zekâmız*. (2. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Bagby, R. M., Parker, J. D., ve Taylor, G. J. (1994). The twenty-item Toronto alexithymia scale-I. Item selection and cross-validation of the structure. *Journal of Psychosomatic Research* 38 (1), 23-32.
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Geliştirilmiş 26. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 25. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Cherniss, C. (2002). “Liderler için sosyal ve Duygusal Öğrenme”, (Çev. C. Gülten). *Milli Eğitim Dergisi*, (155-156), 1-2.
- Çakar, U. ve Arbak, Y. (2004). “Modern Yaklaşımlar Işığında Değişen Duygu-Zekâ İlişkisi ve Duygusal Zekâ”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,6(3), 23-48.
- Drezner, Z.,Turel, O., ve Zerom, D. (2010). A modified Kolmogorov-Smirnov test for normality. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 39 (4), 693-704.
- Ertekin, Y. (1993). *Stres ve Yönetim*. Ankara: Todaie, Yayıncılık.
- Goleman, D. (2005). *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*.(Çev. B. Seçkin Yüksel). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Güçlü, N.(2001). “Stres Yönetimi”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-109.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Jamal, M. (2005). “Short Communication: Personal and Organizational Outcomes Related to Job Stres and Type-A Behavior: A Study of Canadian and Chinese Employees”, *Stres and Health*, 21, 129-137.
- Kozak, M. (2018). Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri. 4. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mayer, D. and John, G. G. (1996). “*Emotional Intelligence and the Identification of Emotion*”, *Intelligence*, 22, 89-113.
- Nunnally, J. C., Ve Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. Third Edition. Tata Mcgraw-Hill Education.
- Özmutaf, N. M. (2006). “Örgütlerde İnsan Kaynakları ve Stres: Ampirik Bir Yaklaşım”, *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 23(1-2), 75-81.
- Pamukoğlu, E. (2004). *Duygusal Zekânın Yönetici Etkinliğindeki Rolünün Kadın Yöneticiler Bağlamında İncelenmesi ve Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Pallant, J. (2001). *SPSS survival manual*. First Published. USA, Philadelphia: Open University Press.
- Steinskog, D. J., Tjostheim, D. B., ve Kvamsto, N. G. (2007). A cautionary note on the use of the Kolmogorov-Smirnov test for normality. *Monthly Weather Review*, 135 (3), 1151–1157.
- Streiner, D. L., Norman, G. R., Ve Carney, J. (2015). *Health Measurement Scales: A Practical Guide To Their Development And Use*. Fifth Edition. Oxford University Press, Usa.
- Shukla, A., & Srivastava, R. (2016). Examining the effect of emotional intelligence on socio-demographic variable and job stress among retail employees. *Cogent Business & Management*, 3 (1), 1-18.
- Şenyiğit, G. (2004), Çalışma Hayatında Stres, *Verimlilik Dergisi*, 3, 103-120.
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Fifth Edition. Boston, MA: Pearson.

- Yazıcı, B., ve Yolacan, S. (2007). A comparison of various tests of normality. *Journal of Statistical Computation and Simulation*, 77 (2), 175-183.
- Yurtseven, H. R., Erkul, H., ve Kekeç-Morkoç, D. (2013). *Örneklerle Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. 1. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yükselen, C. (2017). *Pazarlama Araştırmaları. Gözden Geçirilmiş 7. Baskı*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Makale Geliş Tarihi: 09.10.2020

Kabul Tarihi: 19.12.2020

**The Central Asian Policy Of The Russia And China In The
Context Of The Dichotomy Of Conflict And Cooperation**

Zehra AKSU

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

Orcid:0000-0003-1073-4086

ABSTRACT

The Central Asian countries, which gained their independence after the Cold War, attracted the attention of their neighbors, China and Russia, as well as other great powers. The Central Asian region was seen as a new area of sharing because of its geopolitical location and rich natural resources, the USA's efforts to build up influence have troubled China and Russia, and the two countries have developed areas of cooperation in their policies towards Central Asia against the USA. But; major conflict areas have emerged on the basis of Central Asia, particularly by China's failure to turn Russia over to Central Asian energy sources. This situation creates a dicotomy in the policies of the two countries in the region. In this context, the main purpose of the study; It is a discussion of the question of whether Russia and China could continue to cooperate in the policies of the two countries by explaining the areas of cooperation and conflict based on Central Asia.

Keywords: Central Asia, Russia, China, Conflict, Cooperation

Çatışma ve İşbirliği Dikotomisi Bağlamında Rusya ve Çin'in Orta Asya Politikası

ÖZET

Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya ülkeleri, diğer büyük güçler gibi, komşuları olan Çin ve Rusya'nın da ilgisini çekmişlerdir. Orta Asya bölgesi jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları nedeniyle yeni bir paylaşım alanı olarak görülmüş, ABD'nin etki kurma çabaları Çin ve Rusya'yı rahatsız etmiş ve iki ülke ABD karşıtlığı üzerinden Orta Asya'ya yönelik politikalarında işbirliği alanları geliştirmişlerdir. Ancak; Çin'in Rusya'yı devre dışı bırakarak Orta Asya enerji kaynaklarına talip olması başta olmak üzere iki ülke arasında Orta Asya temelli önemli çatışma alanları da ortaya çıkmıştır. Bu durum iki ülkenin bölgeye yönelik politikalarında dikotomi oluşturmaktadır. Bu bağlamda hazırlanan çalışmanın temel amacı; Rusya ve Çin'in Orta Asya temelli işbirliği ve çatışma alanlarının açıklanarak iki ülkenin bölgeye yönelik politikalarında işbirliğinin devam edip edemeyeceği sorunsalının tartışılmasıdır.

Anahtar Kavramlar: Orta Asya, Rusya, Çin, Çatışma, İşbirliği

INTRODUCTION

The disintegration of the Soviet Union not only resulted in the emergence of new independent states, but also a historic process and the beginning or competition of new integrations in geopolitical areas. After the disintegration of the USSR, the Central Asian region, where five independent states were established, became the focus of the geopolitical, geostrategic and geoeconomic interests of the great powers from the beginning of the 21st century.

The presence of great powers in the region disturbed Russia, which sees the region as a backyard within the framework of its close environmental policy. Moscow's main concern was to be surrounded by geopolitics and the marketing of the natural resources of the Central Asian region outside of its own will. In particular, the physical

proximity to the region of China and the USA's attempts to increase its influence in the region have worried Russia. But on the Central Asian region, the US's hegemonic attempts on the region have brought together Russia and China, which are basically competing with each other. The cooperation between the two countries is not only due to the problems of the US, but the Shanghai Cooperation Organization, which they initially created to solve the border problems; BRICS, which China went to economic co-operation, especially in the context of oil and natural gas, is seen as other reasons for religious radicalism on the basis of Islamic revival after independence.

The views that bilateral relations between Russia and China went well with the degree of alliance led to the neglect of mutual problems and not to mention this area. However, as can be seen in the study, there are significant problems, policy differences and disagreements arising between the two countries. When these disputes are examined; Border problems that cannot be solved even with the SCO, competition on the energy sources and energy routes of Kazakhstan, the strategic superiority to be provided on the region, China's growing population and the Chinese migration to Central Asia, or the Collective Security Treaty Organization created by bypassing China by Russia appears to have come to the fore.

This work; Cooperation between China and Russia will continue in the short and medium term, but will not continue in the long term due to large conflicts of interest , In fact, the two countries are competing in the Central Asian region , and this competition is prepared on the basis that the two countries will eliminate the cooperation opportunities in the region in the long term . The main problematic of the study is whether cooperation between Russia and China in Central Asia policies can be maintained. In the study, cooperation and conflict areas between Russia and China were evaluated in the Central Asian Region. Historical and descriptive research methods were used in this study. While preparing the research, books, articles, internet sources, magazines and so on. written sources are used; The qualitative information processing method used in Social Sciences was used as information processing tool.

FIELDS OF COOPERATION BETWEEN CHINA AND RUSSIA

In this part of the study, cooperation areas of China and Russia in Central Asian policies will be discussed.

Shanghai the Cooperation Organization

After the Second World War, the Cold War period began and the world turned into a bipolar structure led by the USA and the USSR. With the dissolution of the Soviet Union in 1991, this bipolar structure was removed, and the old order and balance were destroyed (Tüfekçi, 2016: 102). Contrary to expectations, the post-Cold War world has not become a more reliable place, but has been the scene of new struggles after a short period of stagnation. During this period, the former USSR, the winner of the Cold War unipolar world and the hegemo the power of the US, tended to be decisive. The USA began to dominate the territory of the former USSR and Asia Pacific and began to surround Russia and China, disturbing many countries, particularly the Russian Federation and China (Ağır and Ağır, 2017: 122).

As a matter of fact, after the disintegration of the USSR, Moscow with his aim of becoming the only superpower in Asia and Pekin, which is the rising economic power, the solution to the border problems in the region and the increasing energy demand in parallel with China's economic growth has brought these countries closer to cooperation. However, in the western regions of China (such as the Tibetan Autonomous Region and the Xinjiang Uighur Autonomous Region) to remove the backwardness of Russia, China's production of surplus goods to buy cheap, China and Russia, especially between the development of economic relations based on arms trade and perhaps most importantly, With the understanding that the enemy of my enemy is my friend and good relations were established with the aim of becoming an ally against the common enemy America (Dannreuther, 1994: 63-64).

As a result of these relations, on 26 April 1996, a new power formation with the name of Shanghai Five (Shanghai Five) with Kyrgyzstan, Kazakhstan and Tajikistan under the leadership of Russia

and China, And then the Shanghai Cooperation Organization were formed in 2001 with the participation of Uzbekistan (SCO, 2018). On the other hand, in the spirit of Shanghai theorist and the pioneer of the institutionalization, the economic financier and the gripping power of the Chinese People's Trust has been. Because SCO is a platform that provides opportunity for China to establish constructive relations with the Central Asian region for the first time in history and become an active actor of the region (Guang, 2013: 27). In this conjuncture, China's gains over SCO are briefly; He has adopted the separatist movements in East Turkestan as terrorist organizations in all Central Asian countries and managed to control them. China's foreign dependency on energy is facing a direct crisis of economic crisis and a breakdown of social unrest due to a potential crisis or high price increase (Marketos, 2009: 10-11), solved all of the border problems, divided gesel security and stability, as well as countries with SCO has developed its cooperation by achieving concrete results and increased its trade by only 8 times even between 2000 and 2010 (Bin, 2013: 34). On the other hand, China, which has made Russia strongly opposed to the anti-USA position, has prevented the USA from penetrating into Central Asia and it has allowed Washington to target Moscow instead of Pekin. (Laruelle and Peyrouse, 2013: 247).

In spite of all these policies and strategies of China, Russia tried to balance the global hegemony of America under the SCO and to balance China's active power in Central Asia alone. Thus, Russia considered the SCO as a means of fighting against "the big threat USA" instead of "small threat China". Because in its foreign policy, Russia adopted the role of as anti-hegemonic front through tactical alliance and regional blocs to break the US hegemony in the world and form a multi-pole system, in this direction with China followed a strategy against the USA (Mammadova, 2014: 80). Except for this "external factor" that determines Russia's approach to the SCO, The "internal factor", stemming from the instability of the Central Asian region, has dictated an alliance with China. Thus, Moscow has provided a geo- strategic rather than economic cooperation to the SCO (Marketos, 2009: 41) .

In fact, The Shanghai Cooperation Organization, whose foundations were laid by the Chinese side, Until now, has been under a legal superstructure of both China-Russian cooperation and competition on the Central Asian region and it is considered to enable civil execution. The creation of the SCO is the result of China and Russia's efforts to seek co-operation. Although there are serious conflict areas between these two countries, the fact that they have regional problems that they cannot cope without co-operation, leaves China and Russia to act in common on some issues.

BRICS

In today's international system, while the effects of developed countries are decreasing day by day, the weight and strength of developing countries are increasing. These “emerging economies”, which were first mentioned by Jim O’Neill, the economist of the famous investment bank Goldman Sachs, were raised in 2001 as 'BRIC at with reference to Brazil, Russia, India and China. After that, South Africa was included in these countries and the BRICS group became a new balance in the international system.

In spite of the decline in the growth rates of developed countries after the 2008 Global Finance Crisis, developing countries have increased their share in world production and have become more effective in global economy. On the other hand, although there are different interests and expectations among BRICS member countries, it is observed that they have reached a compromise under this cooperation. When China and Russia are examined in this perspective, it is pointed out that these two emerging powers have common interests in Central Asia. Russia and China have been the most influential forces on the fate of Central Asia (Lewis, 1992: 32-33). While Central Asia is a region where Russia can provide raw materials to its economy, economic resources in this region constitute one of the main concerns of Russia's presence in Central Asia. Because Russia does not have sufficient internal resources. For this reason, it tends to the geography of Central Asia and natural resources that respond to its vital interests across the border (Kulnazarov, 2015: 129). Russia, which continues to claim that it is

a superpower, even though it is a rhetorical level, reflects its approach to the Central Asian region to different areas with the collapse of the USSR and to sell goods to world markets with high quality and cheaper than other countries. This situation gives great advantages to Russia in regional policy (Gabdullin, 2011: 22-23).

In China, because of the use of coal, the main energy source, environmental pollution has turned to natural gas consumption due to its horrific dimensions.

China's geoeconomic feature of natural gas, such as a source of energy on the sea road brings some problems for China. Natural gas is transported on land in this matter is of great significance for China. Because most of China's energy resources are imported by sea throughout the Pacific and this route is threatened by the American military presence in the Pacific. There are also border disputes between China and Japan and other countries in the East China Sea and South China Sea (Wasserstrom, 2015: 167). At this point, the importance of Central Asia, which will provide China with energy sources such as natural gas, oil and uranium, is very important. However, in Central Asia, it is difficult to implement strong policies independent of Russia.

Indeed, China is aware of the fact that in the short term Russia will not be able to break its influence in Central Asia, and that China has increased its energy needs, especially in the context of petroleum and natural gas; They focus on regional cooperation under BRICS in Russia due to energy export to China (Trenin, 2001: 283). Therefore, the energy potential of Central Asia is an integral component of geopolitical discourse both within and outside the region, Since the collapse of the Soviet Union in 1991. On the other hand, it is pointed out that this formation has emerged as a result of a political project in search of multidimensional equilibrium in response to the hegemonic role of the USA in the world public.

Removal of US Presence FromTheRegion

The new world order, which had been unipolarized between 1991 and 2001 and was based on the absolute superiority of the US,

was never wanted to be accepted by the former eastern bloc countries, but was seeking a new power focus against the USA.

The interest of the USA in the region, especially after the collapse of the USSR, and the rise of Russia and China in the region, which tried to fill the geopolitical gap in the region, culminated this interest. The United States of America, acting in the future with the possibility that these forces might be a threat to it, started to fight against Russia and China with the effect of asymmetric (Nogayeva, 2011: 5) threat. Thus, Mearsheimer claimed that the main purpose of the USA after the Cold War was to dominate the western hemisphere and to prevent it being the only dominant one in the eastern hemisphere (Mearsheimer, 2001: 46). In this respect, the United States has developed policies for Central Asian energy, supporting energy transmission projects and enabling energy in Central Asia to reach world markets and to break the monopoly status of Russia's transfer of energy from Central Asia. Moreover, In the geography that Russia has defined and adopted as its domain, such as in Uzbekistan and the territory of Kyrgyzstan, America has obtained two military bases. It also has the ability to establish direct relations with the Washington administration and the Central Asian countries. As a matter of fact, the USA has tried to keep Russia under control by influencing an edge-belt area surrounding Russia. The civilian coup in Kyrgyzstan was part of the containment policy clearly demonstrated by the USA (Andican, 2006: 24).

The power struggle by China and Russia, which has the potential to emerge as a global competitor in Central Asia against these policies of the USA, has mutually fed each other and The USA's desire to increase its influence in the region has also pushed China and Russia to balance this power. While Russia perceived the expansion of NATO towards the Black Sea and Eastern Europe basin as a threat, it was troubled by USA pressure on human rights in China and arms trade with Taiwan . On the other hand, being in the geography of Central Asia for Russia is very important in geopolitical terms, and so called Central Asia is seen as Russia's " submarine " region. For this reason, as a geopolitical region, Central Asia has served as a security zone for Russia and as a buffer zone providing military and political

security on the southern border (Muzalevsky, 2009: 29). Because foreign military bases established in Central Asia posed a long-term threat to Russia's security, Russia opposed the effective existence of the USA and NATO in the region (Lewis, 1992: 32-33). As a matter of fact, these mutual policies between Russia and China against the common enemy USA brought the two powers closer together and led to the desire to remove the USA from the Central Asian geography.

Religious radicalism

According to Rink and Sharma (2016: 8), religious radicalism is defined as supporting the use of violence in order to achieve religious-political goals of individuals within a certain period of time. When the regions of religious radicalism are examined, the most striking one is undoubtedly the Central Asian region where the majority of the people are Muslim peoples of Turkish origin (Golden, 2014: 13). Because the Central Asian peoples, who started with the Bolshevik Revolution of 1917 and ended in 1991, lived under a totalitarian rule, were treated as second class citizens in the social life and public sphere, and wanted to reduce the influence of the existing belief systems in order to make the ideology of the system dominant and they are under pressure.

For many years, the Muslim peoples of Central Asian peoples, who lived in a society that had no importance for their religious values and individual existence in the dominant Russian culture and the influence of China, attempted to create an identity to redefine themselves in the post-independence period. Islam, which emerged as an element in the definition of identity, and the Islamic revival that emerged in this context, as Khalid (2007: 119) pointed out in Uzbekistan and Tajikistan, aimed at the acquisition of the urban culture developed in the Maveräunnehir region during the period of Islam, and for the important figures of the Islamic tradition to be remembered as national heroes. taking the form of interest; In Kazakhstan and Kyrgyzstan, he claimed to represent local Kazakh or Kyrgyz identities against the Russian identity, which was dominant in local cultural life.

In Central Asia, identity design, which will bring Islam to the core of radicalism, is based on the ignorance which started in the Soviet period and continued in the process that came with independence. Just as in the Soviet era, the new state's adoption of the secular system, and the harsh measures it has adopted in this context, have resulted in the expansion of potential radicalism . In other words, religion as the socially most common value has become the label of radicalism since it is the only source of opposition to challenge the present system. According to Russian experts, the worst scenario in terms of Moscow is the growth of confusion in Central Asia region, destabilization of countries, exacerbation of the conflict environment and the emergence of "radical Islamists" to power as a result of the collapse of existing secular regimes. Because, considering the Russian geopolitics, the Volga, Ural and Western Siberian regions were found to be extremely suitable for external influence. (Sarseekev, 2014).

In addition to Russia, the emergence of new Muslim Turkish states in Central Asia with the collapse of the Soviets in 1990 and the regional Islamic awakening have not only alarmed Russia, but also China (Jamil, 2011: 151). Because the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, China's sub- region, is located in the eastern part of the major Turkestan in the central part of Central Asia. However, the majority of the population is Muslim, The Xinjiang Uighur Autonomous Region, where the Uighur minorities live, is a region of strategic importance with its location and underground resources potential. This has led China to focus on the assimilation of the large minority in Xinjiang starting from the 1980s with an informal policy and to try to make Chinese culture dominant. (Dwyer, 2005: 30).

As a result, the attempt to implement religious radicalism, which is perceived as a common threat by Russia and China in the Central Asian region, has been another issue that has brought these two countries closer together and enabled the implementation of common policies.

FIELDS OF CONFLICT BETWEEN CHINA AND RUSSIA

Although the relations between Russia and China are tried to be carried out under the framework of cooperation today, there is an inevitable reality among these countries; competition between the two countries.

In this part of the study, the conflict areas between Russia and China will be explained, and these will be divided into sections as border problems, Kazakhstan's energy resources, energy routes, strategic superiority, China's growing population and Chinese migration, and the Collective Security Treaty Organization (CSTO).

Border Problems

The border problems between the Soviet Union and China began in the late 1950s. In 1962, around 60,000 Uighurs moved from the Soviet border to China's Xinjiang Uighur Autonomous Region due to economic reasons, The propaganda material were made by the Chinese media and the border dispute between the two countries has increased gradually. These border disputes spread to the 19th century and the Chinese leader Mao claimed that 1.5 million square kilometers of Chinese territory had been usurped by Tsarist Russia. (Kuchins , 1997: 3).

In 1960, as many as 100 Chinese livestock breeders crossed the USSR border, the tension climbed. In addition, the parties come together for the solution of the border issue in 1964, taking into account the waterways and streams, efforts to identify new borders could not alleviate the problem. This tension eventually led to border conflicts and, as a result, on 20 October 1969, urgent peace negotiations began between the two countries. As a result of these interviews, Central Asian region shared between Tsarist Russia and Manchu China, then After World War II, it was shared between the USSR and the People's Republic of China, including West and East Turkestan (Ford, 2004). However, in 1991 the USSR was destroyed and the Russian Federation was established (Kleveman, 2004: 114). With the disintegration of the USSR, China has been on

the north and northwest borders with the Russian Federation, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan.

After this process, China has tried to reach a solution by discussing the border issue with these countries and organized a summit in Shanghai in 1996. As a result of these negotiations, they agreed not to engage in military activities in the border regions for the security of the border areas and to inform each other of the border's 100 km-deep operations (Tütenbayev, 2012: 439). But nowadays Russia and China seem to be allies, but the territorial disputes between them are not fully resolved. The People's Republic of China was not satisfied with the agreements made and argued that these agreements were made unjust. This raises the question of China's desire to recapture areas such as Manchuria and Western Siberia.

Kazakhstan's Energy Resources

The need for natural gas, which became the most important energy raw material after oil in the 21st century and the oil that marked the 20th century, has become very important especially among the states that do not have these raw materials or think that it is inadequate. This situation puts the countries in need of energy into competition from the existing energy revenues. Therefore, Central Asian countries, which have a significant portion of oil and natural gas reserves, have been the new struggle area of hegemonic states such as Russia, China and USA. When Central Asian countries are examined, one of these countries is Kazakhstan.

Kazakhstan, which is bordered by the Russian Federation in the northwest and north, China in the east, Kyrgyzstan and Uzbekistan in the south, and Turkmenistan and the Caspian Sea in the southwest, is located in the region where the corridors cross from north to south and east to West (Curtis, 1996: 42). The country is among: the world's first two reserves of uranium, chromium, lead and zinc deposits; top ten in the world rankings in coal, iron and gold reserves; the first twenty countries in natural gas, oil and aluminum reserves (Karibayeva, 2006: 73-74). All these features turn Kazakhstan into a competitive field between Russia and China.

As a matter of fact, China has started to pursue new strategies to minimize this by minimizing its attachment to Russia in the energy field and to seek cooperation with Kazakhstan. Because China has to carry out its rapid economic growth in a stable manner and to increase the demand for hydrocarbons and raw materials from Central Asia. For this reason, Kazakhstan is an important country in terms of Chinese energy relations. In provision this need of China, Kazakhstan is trying to diversify its sources of income and complete its economic development (Blank, 2005). Consequently, relations between Kazakhstan and china, which have a significant amount of petroleum raw materials in the country and the else which are increasing energy need, relations are increasing day by day on energy agreements. This situation leads Russia and China to struggle for energy resources and to be effective in the region in terms of energy reserves of Kazakhstan region (Ahrari, 2017: 210).

Energy Routes

When the policies regarding the Central Asian region are examined, it is important not only to have an effect on the energy sources of the region but also to control the energy transmission lines. In this regard, especially Russia tried to pass the power transmission lines over its territory and aimed to control the energy strategically. For this reason, he often confronted China.

China, which is trying to break the Russian monopoly, completed the construction of the Alaankou pipeline, which is an important step of the China Central Asia pipeline in 2005, and connected one of the most important oil resources of Kazakhstan to China. In addition, with a length of 3636 kilometers, Turkmenistan, Uzbekistan and Kazakhstan will pass through the territory, which is one of the largest projects, Central Asia-China gas pipeline for 30 years gas agreement with Turkmenistan (Nogayeva, 2011: 122).

Russia, which is very uncomfortable with China's policies, has tried to bypass China by making arrangements in favor of Japan on the routes passing through China for the planned pipeline towards the Pacific Ocean. While Russia has developed its economy with the energy resources it has dominated, it has started to need great energy in the development process in China. Therefore, China's direct energy initiatives, which were formed by competing with Russian energy companies in Central Asia, especially Turkmenistan and Kazakhstan, were perceived as a threat to Russia (Mikheev, 2011: 85).

Strategic Superiority

Central Asia, tightly controlled by the Moscow administration during the Soviet Union, fell into a power vacuum with the collapse of the USSR. The sudden and dramatic disappearance of the USSR brought with it the problems of how to fill the void of Russia in the region and how the future of Central Asia will be shaped.

After the fall of the USSR, Russia emerged as his successor and considered himself to be the patron of Central Asia. In this context, sometimes the bureaucratic structure and economic dependency relations established in the old regime period, sometimes tried to continue to influence the region by raising the rights of Russian minorities living in the Central Asian Republics. On the other hand, the disintegration of the Soviet Union and the emergence of Central Asia as an independent geopolitical area created a golden opportunity for China. The active search for new energy sources for the fast-growing Chinese economy has increased the volume of investment made by this country into the energy sector of Central Asia. In addition, China has continued to develop its political and economic relations with the Central Asian countries, which have maintained their stable development. Because China immediately understood the strategic importance of Central Asia, especially with the richness of energy resources, has recognized that the region will play an important role in world balances (Andican, 2006: 7).

Russia's main concern with China is that as its economic power continues to increase, China is likely to consider itself a small

player and no longer consider it strategically important to consider it as an actor to be taken into account for its interests (Ahrari, 2017: 214). The struggle for dominance in this direction and the superiority complex which was tried to be created forced Russia and China to compete to fill the power gap in the region.

China's Growing the Population and Chinese Migration

The Chinese people began to migrate beyond their borders about 1300 years ago and the question of whether the Chinese spread demographically to Russia with immigration has raised the question of whether China poses a threat.

According to Dyatlov (2001: 348), China's overpopulation and the possibility of becoming a global power together with the extreme limitation of resources make this possible. According to some, it is exaggerated that the Chinese people are waiting impatiently to flock to these regions; For some, this situation seems inevitable in the medium term, although this is not possible in the short term. Because, according to Chinese scientists' estimates, Natural resources and economic situation in China's current borders, most of 1.5 billion Population seem to be able to deceive. Therefore, it is thought that China can solve this problem only through the expansion of the land (Nogayeva, 2011: 196). In this context, the Central Asian region appears as a region that has witnessed China's efforts to increase its influence in the region through its population and language policies.

This situation brings to mind the question of whether Chinese invasion, Chinese danger or what is called yellow danger "in the West in the 19th century will pose a threat to Russia. However, according to recent studies, it is concluded that the Russian population in Central Asian countries living under Russian sovereignty has been decreasing for a long time and the Chinese population has increased. Therefore, the issue of "China threat" or "yellow invasion" in the countries of the region, especially Russia, remains the same. Because Central Asia is in a position where China can use its influence in the region and be surrounded by the Chinese population

in Russia's regions near the Chinese border (Lukin, 2002: 88). This is undoubtedly disturbing Russia, which is trying to become hegemon on Central Asia.

The Collective Security Treaty Organization (CSTO)

Founded by the Community of the six Independent States (Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Belarus and Armenia) on October 7, 2002, CSTO is an intergovernmental military alliance. When the structure of the organization is examined, Russia's policies and expectations from this organization draw attention. It is known that Russia has the understanding of making CSTO and Central Asia's basic security organization by keeping China out (Weitz, 2012: 75).

In this perspective, the main reason of the China-Russia's tension in Central Asia is considered as the competition between the Shanghai Cooperation Organization which is dominated by China and the CSTO, which is directed by Russia militarily. Because at the point where China has decided to expand its presence in Central Asia through the intervention of the military and the realization of this intervention through the SCO, then The security perspectives of the CSTO conflicts with China's perspectives (Ahrari, 2017). Russia, which considers itself as the main guarantor of Central Asia security, tries to isolate China and prevent it from affecting these states.

GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

With the end of the Cold War, the change of the international conjuncture, in other words, the disappearance of the equilibrium-based on bipolar structure, led to the emergence of wide geopolitical and geoeconomic spaces spanning over the north-south transition and connecting roads of the Rimland belt in the east-west direction (Alwort, 1994: 527). As Brezinski calls it, Central Asia has become a chessboard with a world-wide struggle for power. While the collapse of the USSR was a turning point in terms of the region, it also brought important results due to a period of time.

With the disintegration of the Soviet Union, the Central Asian Republics, which had recently won their independence, had energy

resources, while being democratic and economically weak, on the one hand, attempts to integrate with the world, on the other hand, their inability to deliver energy resources to international markets, and increased competition in the region. USA-led hegemonic attempts of the Cold War have disturbed former Soviet bloc countries, especially Russia and China. In 2001, the Shanghai Cooperation Organization was established under the leadership of Russia and China to ensure a more secure development of neighborly relations between the border countries in the post-Soviet geography. In addition, bilateral relations were not limited to SCO and cooperation with BRICS continued in Central Asia. However, the emergence of new Muslim Turkish states in Central Asia with the collapse of the Soviets in 1990 and the regional Islamic awakening were another factor that led Russia and China to act jointly. However, in addition to all these cooperation, the struggle between Russia and China seems inevitable. Although Pekin and Moscow try to develop a common attitude towards the common enemy today, the definition of interests is similar.

Although the bilateral relations between Russia and China, which started between 1985 and 1990, continued in a positive way, in these relations; issues such as strategic superiority, Kazakhstan energy resources, Central Asian energy routes, China's growing population and expansionist policy are considered as conflict areas between the two countries. This is the case with the policy of Russia towards the understanding of the main security organization of Central Asia by keeping China out, not by the SCO. Because, above all, the growing Chinese threat is a major concern for Russia, both economically and demographically. This leads Russia to co-operate with the Chinese border countries (Kazakhstan, Tajikistan and Kyrgyzstan) to balance China's rising power.

Russia's plans to form a unity for these former Soviet Republics have disturbed China, which has adversely affected China's economic presence in Central Asia. Because China's investments in the Central Asian Region are not only aimed at meeting their energy needs, they also aim to rise as a global power by investing in energy-efficient regions in order to ensure energy security. However, Central Asian Republics are always seen as a big market for Chinese sourced

consumer goods and Pekin is trying to improve their commercial ties with these countries. In this context, China wants to reduce the influence of Russia, which it sees as rival power at the same time as trying to complete its ascension and establishing regional hegemony. In accordance with this theory, he acts in the Central Asian region with the concept of "soft power" and tries to provide power superiority. Because for China, there will be close cooperation with Russia, as there is no connection outside the USA, cultural differences are also deep.

When the mutual power struggle between Russia and China is examined; Although Russia is uncomfortable with China's hegemonic initiatives in Central Asia, it will have a lot of difficulty to reduce or limit China's existence. Because it's not just China, States in Central Asia also think that China needs to exist and that China will be able to provide the highest price for energy. This situation brings China to a more advantageous position against Russia and China is becoming an indispensable partner for these countries. China has a tremendous capital reserve and is an experienced country that knows how to use money in diplomacy. Therefore, the Chinese government, which is in the opinion of other developments, will be provided with the increase of economic development, and tries to establish economic hegemony in Central Asia by adopting the pragmatist method.

As a result; Although Russia and China have tried to develop their cooperation areas in the Central Asian region, the relations between the two countries are moving on delicate balances and they have the potential to create big problems in the future. Kazakhstan has the potential to spread to other areas, such as energy resources, energy routes, China's growing population, the CSTO and the struggle to achieve strategic superiority over the region. Considering all this, the study confirms that the cooperation between China and Russia will continue in the short and medium term, but it will not continue in the long term due to large conflicts of interest. Moreover, it is predicted that China will have a more rapid growth trend if the conflict areas between Russia and China are higher than the cooperation areas and the two countries are compared.

KAYNAKLAR

- AĞIR, Osman and AĞIR, Ömer, (2017), “Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ss. 104-128.
- AHRARİ, Mohammed E., (2011), *The Great Powers Versus The Hegemon*, Palgrave Macmillan, London.
- ANDICAN, Ahat, (2006), “Çin Satrancında Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, Volt.1, No:12, ss.7-36.
- BLANK, Stephen, (2005), “Kazakistan”s Foreign Policy in a Time of Turmoil”, *EurasiaNet*.
- CURTİS, Glenn E., (1996), “Kazakistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan Country Studies”, Federal Research Division Library of Congress, Washington.
- DANNREUTHER, Rubin, (1994), *Creating New States in Central Asia*, Adelphi Paper 288, Oxford
- DWYER, Arienne M., (2005), “The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse”, <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/10125/3504>.
- DYATLOV, Vladimir I., (2001), “Sibirya’ya Çinli Göçü ve Yeni Bir Diaspora Oluşumunun Başlangıcı”, *Avrasya Dosyası*, Volt.6, No:4, ss.322-355.
- FORD, Harold P., (2004), “The CIA and Doublem Demonology: Calling The Sino-Soviet Split”, Shard S. Chauhan, Inside C.I.A.: Lessons in Intelligence, APH Publishing Corporation, New Delhi.
- GABDULLIN, Eldar, (2011), “Central Asia: Geopolitics, Security and Development Scenarios”, *Central Asia and The Caucasus*, Volt.12, Sayı:1, ss. 22-35.
- GOLDEN, Peter B., (2014), *Dünya Tarihinde Orta Asya*, (Çev. Y. K. Taştan), Ötüken Yayınları, Ankara.
- GUANG, Pan, (2013), "The Spirit of the Silk Road-The SCO and China's Relations with Central Asia", *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics: New Directions, Perspectives and Challenges*, (Ed. Michael Fredholm), NIAS Press, Copenhagen.
- http://eng.sectsc.org/about_sco/, About SCO, Date of Access (02.11.2018).

- JAMIL, Nur S., (2011), "China's Xinjiang Policy: an Analysis Based on The Theory of Relative Deprivation", http://journalarticle.ukm.my/2378/1/Nur_Shahada_h_Jamil_38_%281%29_2011.pdf.
- KARİBAYEVA, Dina, (2006), "Kazakistan'ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dış Ticaretinde Meydana Gelen Gelişmeler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- KHALİD Adeeb, (2007), *Islam After Communism: Religion and Politics in Central Asia*, Universty of California Press, London.
- KLEVEMAN, Lutz, (2004), *Yeni Büyük Oyun: Orta Asya'da Kan ve Petrol 2004*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KUCHINS, Andrew, (1997), "The Emerging Sino-Russian Strategic Partnership and Eurasian Security", *PONARS Policy Memo*, No:11.
- KULNAZAROV, Rustem, (2015), "New Geopolitical Role of Central Asia within Foreign Policy Interests of World Powers", *Asian Social Science*, Volt.11, Sayı:12.
- LARUELLE, Marlene and PEYROUSE, Sebastien, (2013), "Friendship With Moderation: The Central Asian Oint of Wiev on The SCO", *The Shangai Cooperation and Eurasian Geopolitics: New Directions, Perspectives and Challenges*, (Ed. Michael Fredholm), Nordic Institute of Asian Studies, Copenhagen.
- LARUELLE, Marlene, (2015), "Eurasia, Eurasianism, Eurasian Union Terminological Gaps and Overlaps", *George Washington University's Elliott School of International Affairs*, PONARS Eurasia Policy Memo No:366.
- LEWIS, Robert A., (1992), *Geographic Perspectives on Soviet Central Asia*, Routledge, London and New York, eBook Published ISBN 9781134903399, London.
- LUKIN, Alexander, (2002), "Russian Perceptions of the China Threat", *The China Threat: Perceptions, Myths and Reality*, (Eds. E. H. Yee, and I. Storey), Routledge Curzon, New York.
- MAMMADOV, Halit, (2014), *Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara.

- MARKETOS, Thrassy, N., (2009), *China's Energy Geopolitics: The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*, Routledge Contemporary China Series, New York.
- MEARSHEİMER, John J., (2001), *The Future of The American Pacifier*, Foreign Affairs, Volt.80, Sayı:5.
- MIKHEEV, Vasilii, (2011), "Russia-China 'Reloading' The Relationship", *Russian Politics and Law*, Vol.49, Sayı:6.
- MUZALEVSKY, Roman, (2009), "Russia's Strategy in Central Asia: An Analysis of Key Trends", *Yale Journal of International Affairs*, Volt.4, No:1, ss. 26-42.
- NOGAYEVA, Ainur, (2011), *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*, Usak Yayınları, Ankara.
- RİNK, Anselm and SHARMA, Kunaal, (2016), "The Determinants of Religious Radicalization: Evidence from Kenya", *Journal of Conflict Resolution*, <https://doi.org/10.1177/0022002716678986>.
- SARSEKEEV, Masat, (2014), "Russia in Central Asia: Geopolitical Models Of Strategy and Foreign Policy", *Central Asia and Caucasus Journal*, No:3, http://www.cac.org/online/2014/journal_eng/cac-04/03.shtml.
- TRENIN, Dimtri, (2001), "Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Girerken Rus-Amerikan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, Rusya Özel, Volt.6, No:4, ss. 283-296.
- TUTENBAYEV, Ruslan E., (2012), "Kazakistan ve Çin likilerinin Tarihi ve Bugünü", Bölgesel ve University Press for the IIS, London.
- TÜFEKÇİ, Özgür, (2016), "Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar", (Ed. Erman Akıllı), Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.101-119.
- WASSERSTROM, Jeffrey, (2015), *21. Yüzyılda Çin*, (Ed. Hür Güldü), İletişim Yayınları, İstanbul.
- WEITZ, Richard, (2012), "Superpower Symbiosis The Russia-China Axis", *World Affairs Journal*.

Makale Geliş Tarihi: 06.11.2020
Kabul Tarihi: 22.12.2020

Tekafül Sigorta Sisteminde Artan Bakiyenin Kullanım Şekillerinin Değerlendirilmesi

Öğr.Gör.Esra BİLDİRİCİ ÇALIK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Özalp Meslek Yüksekokulu

esrabcalik@yyu.edu.tr

Orcid:0000-0003-3013-5806

Özet

İslami finansal ürünler son yıllarda finansal piyasalardaki gelişmelere paralel olarak artış göstermiştir. İslami prensipleri göz önünde bulundurarak müşterilerine hizmet sunmaya çalışan kuruluşlar ürün çeşitliğini sağlama noktasında ciddi bir gayret içerisinde. İslami hassasiyetleri olan bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılarken kendi değerleriyle bağdaşan kurumları tercih etmeye özen göstermeleri, bu kurumların da müşteri ihtiyaçlarını gözeterek finansal ürün geliştirmelerine sebebiyet vermektedir. Tekafül sigorta sistemi bu noktada müşterilerin sigorta ihtiyaçlarının İslami prensipler ışığında karşılanabilmesi amacıyla geliştirilmiş bir sigorta sistemidir. Son yıllarda Türkiye'de katılım bankalarının hızlı gelişiminin yanı sıra tekafül sigorta sistemleri de pazarda paylarını artırmaya başlamış ve elde ettikleri faaliyet karlarının nasıl değerlendirilmesi gerektiği incelemeye değer bulunmuştur. Araştırmada Türkiye'de faaliyette bulunan Tekafül sigorta sistemlerinin çalışma prensipleri ve artan bakiyeyi değerlendirme şekilleri incelenmiş olup, değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tekafül Sigorta Sistemi, Katılım Bankacılığı, İslami Finans

The Increasing Balance In Takaful Insurance System Evaluation Of Usage Methods

Abstract

Islamic financial products have increased in parallel with the developments in financial markets in recent years. Organizations that try to provide services to their customers by considering Islamic principles are making a serious effort to provide product variety. While meeting the financial needs of individuals with Islamic sensitivities, they take care to choose institutions that are compatible with their own values, causing these institutions to develop financial products by considering customer needs. At this point, the Takaful insurance system is an insurance system developed in order to meet the insurance needs of customers in the light of Islamic principles. It has been found necessary to examine how value assessment of the rapid growth of participation banks in Turkey in recent years as well as takaful insurance systems have started to increase their share of the market and obtain their operating profit. principles of operation and increasing the balance of the takaful insurance systems operating in Turkey are examined in the research assessment figures, assessments were carried out.

Keywords: Takaful Insurance System, Participation Banking, Islamic Finance

GİRİŞ

İslami finans sistemi İslam dininin günlük ekonomik hayata katkılarını belirlemek amacıyla incelenmekte ve pek çok uygulama açısından bireylere yol göstermektedir. İslam dini şüphesiz insanların ahiret hayatları ile alakalı konulara değinirken gündelik hayatları ile alakalı pek çok konuya da değinmektedir. İslam dininin gündelik hayatla alakalı pek çok konuda emir ve yasaklarının olduğu düşünüldüğünde ekonomik hayatla alakalı olarak da çeşitli sınırlamalar ve düzenlemeler getirmesi gayet normal karşılanmaktadır.

Ülkemizde 1984 yılında "Özel Finans Kurumu" adı altında faaliyetlerine başlayan İslami finansal kurumlar günümüzde "Katılım Bankaları" olarak ifade edilmektedir. Her geçen gün ürün çeşitliliğini arttıran katılım bankaları, tekafül sigorta işlemlerini de bünyelerinde gerçekleştirebilmektedirler. Son yıllarda İslami prensiplerle çalışan sigorta şirketleri, yapılan yasal düzenleme((Katılım Sigortacılığının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 20 Haziran 2017) ve gerekli mevzuat düzenlemeleri ile daha etkin faaliyette bulunabilecek hale gelmiştir.

Bu çalışma beş bölüm halinde hazırlanmıştır. İlk bölümde öncelikle Tekafül sigorta sisteminin çalışma prensipleri açıklanacak, daha sonra ikinci bölümde uygulanmakta olan Tekafül modelleri hakkında bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde AAOFI standartlarına göre Tekafül sigorta sistemi hakkında bilgi verilecektir. Dördüncü bölümde Türkiye’de faaliyette bulunan Tekafül sigorta şirketleri ve çalıştıkları modeller hakkında bilgiler verilecek ve son bölüm olan beşinci bölümde ise Tekafül sigorta sisteminde elde edilen artan bakiyenin paylaşılması ve paylaşılamayacağı konusu finansal, sektörel ve İslami açıdan değerlendirilecektir.

1. TEKAFÜL SİGORTA SİSTEMİ

İnsanlar tarih boyunca yoğun emekler harcayarak kazandıkları malları korumaya yönelik çeşitli çabalar sarf etmişlerdir. Kimi zaman savaşlar, kimi zaman doğal afetler, kimi zaman da çeşitli olaylar nedeniyle birikimlerinin zarar gördüğü, hatta yok olduğu durumlar meydana gelmiştir. Sigorta sisteminin ortaya çıkması ile birlikte insanlar artık mallarına çeşitli güvenceler sağlamış olup, İslam dini açısından ise sigorta müessesesi çeşitli şüpheleri ve ihtilaflı görüşleri de beraberinde getirmiştir. İçerdiği belirsizlik nedeniyle bazı İslam alimleri sigortayı dinen yasak görmekte, bazı alimler ise zaruret halinde kerhen uygun görmektedirler.

İslami Sigorta sistemi dünya üzerinde İslami bankacılık anlayışının gelişmeye başlaması ile ortaya çıkmış olup farklı isimlerle anılmakla beraber üzerinde mutabık kalınan ismi Tekafül Sigorta

Sistemi olmuştur. Tekafül kelimesi Arapça kökenli olup “K, F, L” harflerinden türetilmiştir (Yazıcı, 2015:33). Tekafül anlam olarak ise ortaklaşa fayda, ortak sorumluluk manalarında gelmektedir (Kwon, 2007:62). Tekafül sigorta sistemi İslami bankacılık sisteminin önemli bir tamamlayıcısıdır. Konvansiyonel sigorta sisteminin İslami kurallara uygun olarak yardımlaşma ve paylaşma esasıyla teşkil edilmiş halidir (Çalık, 2014: 98). Tekafül sigorta sisteminde amaç kâr elde etmek değil, bir riskin başka biri adına üstlenilmesi prensibi ile müşterek garantinin sağlanmasıdır (Karayazgan, 2008:109).

2. TEKAFÜL MODELLERİ

Tekafül sigorta sistemi temel kriterler birbirine benzemek kaydıyla çeşitli şekillerde farklı bölgelerde uygulanmaktadır. En sık uygulanan Tekafül modelleri Müdarebe Modeli, Vekalet-Acente Modeli ve Karma Model’dir. Bu modeller şu şekilde izah edilebilir;

2.1. Müdarebe Modeli: Bu model İslami finans uygulamalarında karşılaştığımız, taraflardan birinin sermayesini, diğerinin ise emeğini (bilgisini, know-how) ortaya koyduğu emek-sermaye ortaklığıdır. Bu modelde tasarruf sahibi birikiminin bir kısmını anlaşılabilir orandan işletilmek üzere sigorta şirketine verir (%80-%20, %90-%10 gibi). Tekafül sigorta şirketi basiretli tüccar gibi İslami kurallara uygun yatırımlarda paraları değerlendirirken aynı zamanda sigorta şirketleri gibi bireylere güvence sağlamaktadır.

Müdarebe modelinde en önemli unsurlardan biri de kâr paylaşımı esaslarıdır. Müdarebe sisteminde kâr paylaşımı esastır ancak kâr paylaşımından önce işletmenin masraflarının, tazminat ödemelerinin elde edilen gelirden ödenmesi gerekir. Kâr dağıtımını yapılabilmesi için gelirden masrafların ödenmesi ve sonrasında bir fazlalığın kalmış olması gerekmektedir (Kavçak,2009:11).

2.2. Vekalet-Acente Modeli : Bu modelde Müdarebe modelinden farklı olarak sigorta şirketi toplanan fonların bir kısmını (örneğin % 20-25) öncelikli olarak sigorta ücreti olarak almaktadır (Çalık, 2014: 100). Bu ücret sigorta şirketine yapacağı faaliyetler sonucunda kâr

elde edemezse en azından giderlerini karşılayabilme olanağı verdiği için önemlidir.

Bu modelde de müdarebe modelinde olduğu gibi faaliyetlerin sonucunda elde edilen gelir başta belirtilen oranlarda paylaşılabilir. Başta sigorta ücretini almış olan tekafül şirketi çalışanları için faaliyet sonucunda elde edilecek gelir bir nevi performans primi niteliğindedir.

2.3. Karma Modeli: Karma tekafül modeli Müdarebe ve Vekalet-Acente modelinin birlikte kullanıldığı bir modeldir. Bu modelde şirket yapılmış olan vekalet ve müdarebe sözleşmelerine binaen fon yönetimi için ücret alırken hem de anlaşmaya göre kâr'dan pay almaktadır (Aslan, 2015: 105).

3. AAOIFI FAİZSİZ BANKACILIK STANDARTLARI- 26. STANDART İSLAMİ SİGORTA

AAOIFI birkaç İslami finans kuruluşu tarafından 26 Şubat 1990 tarihinde Cezayir'de imzalanan kuruluş sözleşmesi ile faaliyetlerine başlamıştır. 27 Mart 1991 tarihinde ise kar amacı gütmeyen bağımsız tüzel kişiliğe sahip uluslararası bir kuruluş olarak Bahreyn'de tescil edilmiştir (AAOIFI,2012;21).

AAOIFI standartları İslami prensiplere uygun olarak düzenlenmiş 41 standarttan oluşmaktadır. 26. Standart İslami Sigorta ile ilgilidir. Bu standart 3-9 Haziran 2006'da Medineyi Münevvere'de gerçekleştirilen 16. toplantıda kabul edilmiştir (AAOIFI,2012;531). Standart kapsamında İslami Sigorta kavramı detaylıca izah edilmiştir. 26. Standart kapsamında öncelikle İslami finans kuruluşlarının sigorta işlemleri ile ilgili riayet etmeleri gereken kurallar tespit edilmiştir.

"İslami sigorta, belirli rizikolara maruz kalmış şahısların, bu rizikoların gerçekleşmesiyle oluşacak zararların telafi edilmesi noktasında anlaşmalarını sağlayan bir kuruluş olarak faaliyet gösterirken, geleneksel sigorta şirketleri bizzat sigorta işlemlerinden kazanç sağlamayı amaçlayan kuruluşlardır (AAOIFI, 2012; 524)." İslami Sigorta'da (Tekafül) aynı risk grubundaki bireyler arasında kefalet

mantığıyla dayanışma esaslı bir güvence sistemi kurulurken, geleneksel sigorta belirsizlik (garar) içerdiğinden pek çok din alimi tarafından haram olduğuna yönelik hüküm verilmektedir.

İslami sigorta sisteminde, şirketin tüzüğünde, yönetmeliklerde ya da belgelerde açıkça yazılması gereken dini esas ve prensipler maddenin 5.fıkrasında belirtilmiştir (AAOIFI, 2012: 525).

İslami sigorta ile ilgili düzenlemeleri içeren AAOIFI'nın 26.Standardının 12. fıkrası ise sigorta primlerinden artan bakiye tutarı ile ilgilidir. Bu fıkra göre (AAOIFI,2012:530);

12.1 Sigorta primlerinden artan bakiye tutar, sigorta fonu varlıkları arasındadır. Bu tutar üzerindeki tasarruf 5.5 maddesinde yazıldığı şekilde yapılır.

12.2. Sigorta primlerinden artan bakiye tutarının tamamen ya da kısmen sigortalılara dağıtımı poliçede tercih edilen aşağıdaki yollardan biriyle yapılır;

- a) Mali dönem içerisinde tazminat alıp almadıklarına bakılmaksızın ödedikleri katkı paylarına göre bütün sigortalılara dağıtım yapılabilir.
- b) Mali dönem içerisinde hiçbir şekilde tazminat almayan sigortalılara dağıtım yapılıp tazminat alanlara pay verilmeyebilir.
- c) Mali dönem içerisinde ödenen tazminatların düşürülmesinin ardından sigortalıların hepsine dağıtım yapılabilir.
- d) Danışma kurulunun tespit edeceği başka bir yolla da dağıtım yapılabilir.

4. TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN TEKAFÜL (İSLAMİ SİGORTA) ŞİRKETLERİ VE UYGULAMALARI

Türkiye'de İslami finans kuruluşlarının en önemli temsilcileri olan katılım bankaları İslami sigorta açısından da oldukça önemli kuruluşlardır. Katılım bankalarının İslami prensiplere uygun olarak kullandıkları kredilere konu malların sigortalanmaları sürecinde İslami prensiplere uygun olarak çalışan tekafül sigorta şirketleri ile

çalışması beklenmektedir. Zira katılım bankalarını tercih eden müşterilerin en önemli tercih nedenlerinin İslami prensiplere uygun olan fon kullandırma yöntemleri olduğu düşünülmektedir. Finansman işlemlerinde İslami prensipler açısından duyarlılığı yüksek olan kişilere tekafül sigorta sisteminin anlatılması ve poliçe taleplerinin karşılanması daha kolay bir yoldur.

Araştırmanın bu bölümünde Türkiye’deki katılım bankalarının sigorta işlemlerinde çalıştıkları sigorta şirketleri ve bunların çalışma prensipleri incelenmiştir. Katılım bankalarının internet siteleri incelenerek çalıştıkları sigorta şirketleri hakkında toplanan bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılım Bankaları ve Çalıştıkları Sigorta Şirketleri

Katılım Bankası	Sigorta Şirketi
Al Baraka Türk Katılım Bankası	Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş., Bereket Sigorta A.Ş., HDI Sigorta A.Ş., Neova Sigorta A.Ş., Türkiye Sigorta A.Ş.
Kuveyt Türk Katılım Bankası	Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş., Neova Sigorta A.Ş.
Türkiye Finans Katılım Bankası	Bereket Sigorta A.Ş., Eureka Sigorta A.Ş., Groupama Sigorta A.Ş., HDI sigorta A.Ş., Neova Sigorta A.Ş., Unio Sigorta A.Ş.
Vakıf Katılım Bankası	Bereket Sigorta A.Ş., Neova Sigorta A.Ş., HDI HDI Sigorta A.Ş. Türkiye Sigorta A.Ş.
Ziraat Katılım Bankası	Türkiye Sigorta A.Ş.

Türkiye’de Tekafül sigorta sistemi açısından önemli olan (Katılım bankalarınca sıkça tercih edilen) bazı sigorta şirketleri çalışma prensipleri açısından incelenmiştir. Bu sigorta şirketleri

Bereket Sigorta, Katılım Emeklilik ve Hayat, Neova Sigorta ve Ziraat Sigorta'dır.

4.1. Bereket Sigorta A.Ş.

Bereket Sigorta hizmete sunulan tüm ürünlerde sigortacılık faaliyetlerini kapsayan teknik işlemler için “Vekalet”, yatırım faaliyetlerini içeren işlemlerde ise “Mudarebe” olacak şekilde vekalet/mudarebe karması olacak şekilde hibrit model uygulamaktadır. Bereket Sigorta, dönem sonunda artı bir bakiye kalması durumunda bu bakiyenin, prim sahiplerine payları oranında iadesine öncelik verilmek üzere, danışma kurulunun onaylayacağı esaslar kapsamında tefakül sigortacılığı prensiplerine uygun alanlarda değerlendirilmesini taahhüt eder(<https://www.bereketsigorta.com.tr/katilim-sigortaciligi-sirket-uygulamaları#1082>).Bereket sigorta internet sitesinden yapmış olduğu açıklamada yıllar itibariyle yapılan bakiye iadelerinin verileri netleşince bilgilendirileceğini belirtmektedir.

4.2. Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş.

Şirket yapmış olduğu sigorta organizasyonu ile ilgili olarak Vekalet/Mudarebe Karması (Hibrit) modeli uygulamaktadır. Bakiye iadesi ile ilgili olarak da danışma komitesi tarafından onaylanan kurallar çerçevesinde Katılımcı Risk Fonu Kurulması ve buna ait hesabın işletilmesi kararlaştırılmıştır. Katılımcı risk fonunun katılımcıların tazminat taleplerini karşılayabilecek yeterlilikte olması ve risk fonuna ait masrafları karşılayabilecek düzeyde olmasının yanı sıra dönem sonunda artı bir gelir olması durumunda bu gelir sigortalının katılımı nispetinde kısmen veya tamamen iade edilebilir (<https://www.katilimemeklilik.com.tr/katilim-sigortaciligi/sirket-uygulamaları/>)

4.3. Neova Sigorta A.Ş.

Neova sigorta şirketi sigortacılık faaliyetlerini kapsayan teknik işlemlerde “Ücretli Vekalet”, yatırım faaliyetlerini içeren mali işlemlerde ise “Mudarebe” modelini uygulamaktadır (<http://www.neova.com.tr/hakimizda/katilim-sigortaciligi>).

Şirket sigortacılık sistemi ile topladığı primleri risk fonunda biriktirmektedir. Bakiye iadesi, dönem sonunda fondan o dönemdeki sigortacılıkla ilgili masraflar ve giderler düşüldükten sonra artı bakiye kalması halinde bu tutarın o dönem katılımcılara katılım paylarına göre belirli matematiksel hesaplamalara istinaden dağıtılmaktadır. Aşağıda Tablo 2’de Neova sigortanın son yıllarda elde ettiği bakiyeyi değerlendirmeleri gösterilmiştir.

TABLO 2. Neova Sigorta A.Ş.Yıllar İtibariyle Bakiye Değerlendirme Alanları

	Toplam Bakiye	Katılımcılara Dağıtılan	Bağış	Bağış Yapılan Kurum	Fona İade
2010	-9.134.136	-	-	-	
2011	-8.958.525	-	-	-	
2012	3.080.908	-	-	-	
2013	15.0412.043	-	-	-	
2014	1.129.302	292.045	500.000	Soma maden faciası mağdurları	337.257
2015	-3.321.266	-	-	-	
2016	53.481.952	5.000.000	-	-	48.481.952

Kaynak: <http://www.neova.com.tr/hakkimizda/katilim-sigortaciligi>

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de Tekafül sigorta sistemi yeni gelişmekte olan bir alan olması itibariyle katılım bankalarının uygulamaları ile desteklenmesi önem arz etmektedir. Katılım bankası müşterilerinin İslami finansal ürünlere duyarlılıkları nedeniyle bu kurumları tercih ettikleri düşünüldüğünde İslami sigorta ürünlerini de kolaylıkla tercih edebilecekleri düşünülebilir.

Katılım sigortacılığı sisteminde toplanan primler teberru(bağış) mahiyetinde kabul edilmekte olup toplanan bu tutarlar risk fonunda biriktirilmektedir. Bakiye iadesi; dönem sonunda, fondan o dönemdeki sigortacılıkla ilgili masraf ve giderler(hasar ödemeleri vb.) düşüldükten sonra, artı bakiye kalması halinde bu tutarın o dönem katılımcılarına katılım paylarına göre belirli matematiksel

hesaplamalara istinaden dağıtılmasıdır (<http://www.neova.com.tr/hakkimizda/katilim-sigortaciligi>).

Tekafül sisteminde, geleneksel sigorta sisteminden farklı olarak toplanan fonların sahipliği katılımcıya aittir. Bu nedenle toplanan fonlardan, masraflar, hasar ödemeleri vb. giderler düşüldükten sonra bir bakiye artıyorsa, bu bakiyenin katılımcılara dağıtılması gerekmektedir. Tekafül sigorta şirketlerinin çalışma prensiplerinin fihhi açıdan kriterlerini belirlemiş olan AAOIFI standartlarının 26. maddesi 5.5 fıkrasına göre ise Tekafül şirketinin artan bakiyeden pay alması doğru değildir. Bunun aksine artan bakiyeden tekafül şirketlerinin de pay alabileceği ile ilgili görüşler bulunmakla birlikte, aynı zamanda Malezya, Suudi Arabistan, Endonezya ve İran gibi ülkelerde uygulanmaktadır (Frenz & Soualhi,2010:176).

Türkiye’de halihazırda Tekafül şirketleri Danışma kurullarının uygunlukları doğrultusunda artan bakiyeleri değerlendirme yoluna gitmiş olup genellikle Risk Sigortası Fonu kurma yoluyla gelecek dönemlerde oluşabilecek hasar ödemelerinde sıkıntı yaşamamak için tedbir almış durumdadır. Neova sigorta şirketi 2014 yılından bu yana hali hazırda artan bakiye üzerinden katılımcılara ödeme yapmaktadır.

Tekafül sistemindeki modelleri ele aldığımızda; ilk model olan müdarebe modelinde tekafül şirketinin başta belirlenen kâr oranı esasına göre gelir elde etmesi söz konusudur. İkinci model olan vekalet modelinde, vekalet ücreti olarak gelir elde etmektedir. Üçüncü model olan karma yöntemde ise hem başta belirlenen kâr oranı üzerinden hem de vekalet ücreti üzerinden gelir elde etmektedir. Bunun dışında her ne kadar dünya uygulamaları olsa da tekafül şirketinin artan bakiyeden pay alması caiz görülmemektedir.

Tekafül sigorta şirketlerine katılımcıların bağış(teberru) yaptığı bir sistemde hangi dayanağa istinaden tekafül sigorta şirketinin pay aldığı tartışma konuları içerisinde yer almaktadır (Kaya vd., 2017:160).

Türkiye’de Tekafül şirketlerinin yeni yeni kurulmaya ve sayılarının artmaya başladığı düşünülürse artan bakiyelerden bu kurumların pay almaları kurumların finansal yapılarının güçlenmeleri açısından önemli olabilir. Ancak Tekafül şirketlerinin kendi finansal yapılarını güçlendirmekten daha önemli görevleri sektörde müşterilerin beklentilerini karşılayarak daha çok müşteri tarafından tanınmaktır. Bunun yanı sıra faiz hassasiyeti olduğu için tekafül sigorta sistemini tercih eden katılımcıların bu sisteme olan güvenleri zedelenmemelidir. Bu doğrultuda şirketlerin artan bakiyelerden pay almamaları müşterilere dağıtmasının daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak artan bakiyeden sigorta şirketinin pay alması AAOIFI standartlarına göre caiz değildir. Artan bakiyenin şirket bünyesinde tutulması tekafül şirketlerine finansal açıdan avantaj sağlayacak olmasına rağmen fıkhen uygun bulunmadığı için yapılmaması gerektiği düşünülmektedir. Artan bakiye sigorta şirketi paylaştırılmak yerine müşterilere dağıtılsa sigorta sektöründe müşteriler tarafından olumlu bir davranış olarak algılanıp, bu kurumların daha çok tercih edilmesi noktasında katkı sağlayabilir. Artan bakiyeden tekafül şirketlerinin pay alma eğilimleri değerlendirildiğinde, bunun şirketin kârlılığını arttırması ve finansal anlamda büyüüp güçlenmesi amaçlandığı yorumu yapılabilir. Bu anlamda farklı bir yol denenerek, fıkhi esaslara uygun şekilde artan bakiyenin farklı ticari alanlarda kullanılması ve buradan elde edilen gelirlerin hem katılımcılara hem de tekafül şirketine kâr olarak dönmesi sağlanabilir. Bunun sağlanması durumunda hem tekafül şirketleri büyüyerek rekabet edebilme avantajına sahip olacak hem de fıkhen bir sakınca kalmayacaktır. Ayrıca sektörel olarak pazar payını artırması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

AAOIFI, (2012), “Faizsiz Bankacılık Standartları”, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No:2

Aslan, H, (2015), “Türkiye’de Tekafül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 93-117

Çalık, A, (2014), “Katılım Bankalarında Sigorta Uygulamaları ve Tekâfül Sigorta Sistemi” *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51 (587), 95- 106

Frenz,T. & Soualhi,Y. (2010), “Takaful and Retakaful:Principles and Practices” 2nd Edition. Kuala Lumpur, Malaysia:Munich RE

Karayazgan, A, (2008), “Takaful (İslami Sigorta)”, *Sigorta Araştırmaları Dergisi*, 4

Kavçak, G, (2009), Malezya’da Sigortacılık Sektörünün İncelenmesi ve Ekonomik Büyümeye Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü

Kaya, S, vd., (2017), “Tekâfül Teori ve Uygulama”, İstanbul: Ensar Yayınevi

Kwon,W,J, (2007), “Islamic Principle and Takaful Insurance: Re-Evaluation”*Journal of Insurance Regulation*, 26(1), 53-81

Yazıcı, S, (2015), “Tekafül Sigortacılığında Ürün Geliştirme” İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık Sigortacılık Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

<https://www.bereketsigorta.com.tr/katilim-sigortaciligi-sirket-uygulamalari#1082>

<https://www.katilimemeklilik.com.tr/katilim-sigortaciligi/sirket-uygulamalari/>

<http://www.neova.com.tr/hakkimizda/katilim-sigortaciligi>

Makale Geliş Tarihi: 06.12.2020
Kabul Tarihi: 28.12.2020

Yatırımdan Kaynaklanan Anlaşmazlıklarda ICSID Tahkimi

Behnam ALİPOURVAGHASLOU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

behnam.alipoor@gmail.com

Orcid: 0000-0002-0851-0318

ÖZ

Çeşitli yasal kolaylıklar sağlamak amacıyla düzenlemelerin kabulü ve uygulanması, yasa koyucunun ülkedeki yabancı yatırımı teşvik ve genişletmek için ekonomik ve sosyal ilerlemelere ayak uydurmaya çalışma isteklerini onaylamaktadır. Yabancı yatırımcının beklentisi, yatırımdan kaynaklanan anlaşmazlık durumunda tarafsız ve bağımsız bir yargı makamına erişim sağlamaktır. ICSID Sözleşmesi, bireyleri uluslararası hukukun öznelere olarak tanıyan Uluslararası Ekonomi Hukuku alanındaki en önemli sözleşmelerden biridir. Geçmişte yatırıma dikkat edilmemesine rağmen, ülkeler yirminci yüzyılın sonlarından bu yana yabancı özel sermaye yatırımları ile ilgili hukuki yaklaşım konusunda giderek benzer görüşler benimsemişlerdir. Bu yaklaşım, ülkelerin yatırım konusundaki ulusal yasalarında, ikili veya çok taraflı uluslararası anlaşmalarında ve anlaşmazlıkların çözümüne yönelik olumlu yaklaşımlarında görülebilmektedir. Ayrıca bu değişimlerde dikkat çekici olan, uyuşmazlıkların üçüncü şahıslar aracılığıyla çözülmesine yönelik isteğe bağlı ve tercihli bir araç olarak özel tahkimin konumudur.

Bu çalışma, yatırım anlaşmazlıklarının çözümünde en yaygın tahkim mercilerinden biri olarak ICSID tahkim yoluyla çözülmesi konusunu incelemektedir. Bu çerçevede, ICSID'in yargısal görevi,

yetki kapsamı, tahkim talebi, uyuşmazlıkların tahkime sunulması, tahkimin teşkilat ve oluşumu, uyuşmazlıkta uygulanacak ülke hukuku, tazminat hesaplaması, yargı dokunulmazlığı ve tahkim panellerinin yargı usulleri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: ICSID Sözleşmesi, Yatırım, Tahkim, Salini Testi, Uygulanacak Ülke Hukuku, Uluslararası Hukuk, Uyuşmazlıkların Çözümü.

International Centre for Settlement of Investment Disputes Arbitration For Disputes Arising From Investment

Abstract

The approval and implementation of regulations related to various legal facilities confirms the desire of legislators to try to keep pace with economic and social developments to expand and encourage foreign investment in the country. The foreign investor expects access to an impartial and independent judicial authority in the event of an investment dispute. (ICSID Convention) is one of the most important treaties of international economic law that recognizes individuals as subjects of international law. Despite a lack of attention to investment in the past, countries have increasingly adopted similar views on the legal treatment of foreign private investment since the late twentieth century. This can be seen in the national investment laws of countries, their bilateral or multilateral international treaties and their positive approach to resolving such disputes. Also interesting in these changes is the special position of arbitration as the preferred and preferred means of resolving disputes through third parties.

This article examines the issue of resolving investment disputes through oxide arbitration as one of the most common sources for resolving international disputes. And only some interesting aspects of the arbitration of that center, including the scope of jurisdiction of the center and its exclusivity, general thematic jurisdiction of the oxide, the capacity of the center, request for arbitration, submission and referral of disputes to arbitration, organization and composition of

the arbitral tribunal, applicable law, Analyzes the calculation of damages, judicial and executive immunity, and the judicial procedure of the center's arbitral tribunals.

Keywords: ICSID Convention, Investment, Arbitration, Salini Test, Applicable Law, International Law, Settlement of Disputes.

GİRİŞ

Taraflar itibariyle uluslararası anlaşmazlıklar üç şekilde ortaya çıkmaktadır:

A- Yabancı özel kişiler arasında

B- Devletler Arasında

C. Devlet ve yabancı özel kişiler arasında

Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkında Sözleşme (ICSID), bu türden üçüncü tür anlaşmazlığı ele almaktadır. Nitekim, 1919 yılında özel sektör tarafından kurulan ve uluslararası bir sivil toplum örgütü (NGO) olan Uluslararası Ticaret Odası (ICC) ve Lahey'de bulunan milletlerarası ve uluslararası bir kurum olan Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) aksine, ICSID ikili bir yapıya sahiptir. Çünkü bir yandan devletler tarafından oluşturulmuş ve öte yandan, özel kişiler de anlaşmazlığın tarafı olabilmektedir.

Bu çalışma, yatırım anlaşmazlıklarının çözümünde en yaygın tahkim mercilerinden biri olarak ICSID tahkim yoluyla çözülmesi konusunu incelemektedir. ICSID Tahkim Merkezi ve Anlaşmazlık Çözüm Sistemini, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ile işbirliği içinde Dünya İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD) 10 Eylül 1964 tarihli 214 sayılı Kararı ile kurulmuştur ve söz konusu Banka ile halen yakın ilişki içerisinde. Çünkü Sözleşmenin 5. Maddesine göre, Dünya Bankası Başkanı, oy hakkı bulunmadan, ICSID İdari Konseyi'nin de Başkanıdır. Sözleşme 18 Mart 1965'te İdari Konseyin davet ettiği devletler, Uluslararası Adalet Divanına taraf olan devletler ve Dünya Bankası'na üye tüm devletlerin imzasına açılmıştır (Madde 67). Yirmi ülke tarafından onaylanan Sözleşme, 68.

maddenin 2. fıkrası uyarınca 14 Ekim 1966 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Jalali, 2004).

Sözleşme, ev sahibi Devletler ile yabancı yatırımcılar arasındaki uyuşmazlıkların tahkim ve uzlaşma yoluyla çözülmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, Washington Sözleşmesindeki uyuşmazlık çözüm sisteminin temel özelliği de tahkimdir.

Merkezin yetki alanına giren Sözleşmenin 25. maddesinin 1. paragrafı şöyledir: “Merkezin yargılama yetkisi, Taraf ülkeler (ya da onları oluşturan alt birimler ya da ülke tarafından merkeze atanmış temsilciler) ile uyuşmazlık haliyle ilgili yazılı rızasını Merkeze sunmuş diğer Taraf devlet vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkları kapsayacaktır. Taraflar rızalarını sunduktan sonra hiç bir taraf bu kararını tek taraflı olarak geri alamaz.”

Bu maddeye göre Merkez, bir konu üzerinde özel yargı yetkisi ve kişisel uzmanlığa sahip az sayıdaki tahkim kurumundan biridir. (Yani Sözleşme Tarafları önceden onay almak şartıyla, yatırımdan kaynaklanan hukuki uyuşmazlıkları Merkeze iletebilmektedirler) (Askari 2012).

Merkez iki temel dayanağa sahiptir:

(A) Üye Devletlerin temsilcilerinden oluşan İdari Konsey

B- Genel Sekreterlik - Genel Sekreter, yardımcıları ve çalışanlardan oluşmaktadır.

Devletlerin bu Merkezin oluşturmasındaki temel amacı, aşağıdaki şekilde özetlenebilecek olan Sözleşme'nin giriş bölümünde açıklanmaktadır: Nihai amacı anlaşmazlıkları önlemek veya Taraf Devletler ile diğer Akit Devletlerin vatandaşları arasındaki anlaşmazlıkları çözmek olan uluslararası bir uzlaştırma ve tahkim mekanizması kurarak uluslararası özel yatırım yoluyla uluslararası işbirliği ve ekonomik kalkınma ihtiyacını karşılamaktır.

Buna ek olarak, Sözleşme 1. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, yatırım davalarının uzlaştırılması ve tahkim için gerekli mekanizmaların kurulması Merkezin amaçlarından biridir. 25 Eylül

1967'de, Merkezin İdari Konseyi, Sözleşme'nin 6. Madde 1. fıkrası A. B. C. paragrafları uyarınca bir dizi yönetmenlikler kabul etmiştir. Bunlardan bazıları:

A- Arabuluculuk ve Tahkim Yoluyla Usul ve Dava Yönetmenliği (Kurumsal Yönetmenlik) (Institution Rules)

B. Tahkim Usulü Yönetmenliği (Tahkim Yönetmenliği) (Arbitration Rules)

C- Arabuluculuk usulü Yönetmenliği(Arabuluculuk Yönetmenliği) (Conciliation Rules)

Söz konusu yönetmenlikler 1 Ocak 1968'de yürürlüğe girmiş ve 1984'te değiştirilmiştir (C.F 1984). Ayrıca, 29 Eylül 2001 tarihinde Merkez İdari Konseyi, 1 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren söz konusu yönetmelikleri değiştirmiştir. Bu yönetmenliklere ek olarak, 1978 “ICSID Ek Mekanizma Tahkim Kuralları” (Additional Facility Rules) artık en son değişikliklerle birlikte yatırım davalarının çözümünde rehberlik etmektedir.

Merkezin kendisi, Daimi Hakemlik Mahkemesi (PCA) ve Uluslararası Ticaret Odası gibi, uyuşmazlıkların çözümünü kolaylaştıran ve bu alanda başvuru sahiplerine gerekli kolaylıkları sağlayan kalıcı bir idari yapıya sahip bir mahkemedir. ICSID sisteminde uyuşmazlıkların çözümü, arabuluculuk komisyonu ve sözleşmede öngörülen hakem heyeti aracılığıyla yapılır ve Merkezin kendisi uyuşmazlıkların çözümüne bakmaz. Arabuluculuğun prosedür ve kuralları Sözleşme'nin 3.Bölüm 28 ila 35. maddelerinde öngörülen bağımsız bir çözüm prosedürüdür.

Merkez tahkiminin arabuluculuk yöntemine göre avantajının, tahkimden farklı olarak, arabuluculuk komisyonu tarafından verilen raporun bağlayıcı olmaması ve “nihai kararın geçerlilik kuralına” (Res Judicata.) tabi olmaması unutulmamalıdır. Sadece bir danışma rolü vardır. Öbür taraftan, tahkim mahkemesinin "danışma yetkisi" olmadığı, yalnızca "yargısal yetkisi" olduğu için, bu eksiklik arabuluculuk yöntemine rağmen hemen hemen giderilmiştir.

Tarafların talebi üzerine Merkez Genel Sekreteri, ihtisas hakemliklerde hakemlerin atamasını gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca,

Merkez, 1978 Kanıt Toplama (Fact-finding) Yönetmeliği kapsamında bilgi toplama hizmetleri de sunmaktadır. Merkez, uyuşmazlık taraflarına destek imkânı sağlamaz ve masrafları kendileri ödemek zorundadır. Bu girişten sonra, Merkez tahkim sistemini anlatılacaktır.

“Uyuşmazlığın Tahkime sevk edilmesi”

Sözleşme uyarınca tahkimde ilk adım bir hakemlik dilekçesi sunmaktır. ICSID Sözleşmesi, uyuşmazlıkları Merkeze iletmek için bir zaman sınırı (Ratione Temporis) koymamaktadır. Bu nedenle, uyuşmazlığın tahkime sevk edilmesi koşulu, ulusal hukuk ve taraflar arasındaki olası anlaşma gibi uyuşmazlığın tarafları arasında hazırlanan belgeye bağlıdır.

Hakemlik davasının oluşturulmasını isteyen herhangi bir Taraf Devlet veya vatandaşı konuyu Genel Sekreterliğe yazılı olarak bildirmelidir ve Genel Sekreterlik istem veya dilekçenin bir örneğini diğer tarafa iletmelidir. istem, uyuşmazlık konularını, tarafların kimlik bilgilerini, tarafların hakemlik ve arabuluculuk davasının açılma kurallarına uygun olarak hakemlik konusundaki rızalarını içeren belgeleri içermelidir. Genel Sekreter, istemde yer alan bilgilere dayanarak anlaşmazlığın Merkezin yargı alanı dışında değil ise, istemi kaydedecektir (ICSID, M.36).

Dilekçe kabul ve kaydedildikten sonra, taraflar, Merkezde bulunan potansiyel hakemler listesinden hakemlerini seçebilmektedirler. ICSID duruşmaları ve kararları genellikle Washington’daki genel merkezinde verilmektedir, ancak taraflar herhangi bir başka yeri seçmekte özgürdür.

Sözleşme Girişinin son paragrafı, hiç bir taraf devletin, sözleşmeyi onaylamış teyid etmiş ya da kabul etmiş olduğu gerçeğine rağmen, kendi rızası olmaksızın herhangi bir anlaşmazlığı uzlaştırma veya hakemliğe sunma yükümlülüğünde olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, uyuşmazlığı tahkime sunmak, ev sahibi devlet ve yatırımcının vatandaşı (Ratione Personae) olduğu devletin üye olması ve verilecek dilekçeye rıza göstermiş olmasıdır. Bununla birlikte, “ek mekanizma tahkim kuralları” Merkezin yargı yetkisini genişletmiştir ve koşullara bağlı olarak, Sözleşme üyesi olmayanların uyuşmazlıklarını da çözmek için Merkeze başvurmalarına izin

vermiştir. Ancak Genel Sekreterin başvuruyu kabul ettiğini tasdik etmelidirler. Bu nedenle, Sözleşmenin salt onaylanması tahkim mahkemesine yargı yetkisi vermemektedir.

Ayrıca, tarafların anlaşmasının resmi olması gerekmemektedir. Yabancı yatırımcı, yatırımla ilgili davacı olarak merkeze tahkim dilekçesi vermesi ve davalı tarafından da dilekçenin onaylanması, aralarındaki anlaşmayı garanti edecektir. Yabancı kontrolündeki yatırım, çoğunluk veya yüksek oranda hisse sahibi olmayı gerektirmez ve hatta sahip olduğu hisselerin küçük bir yüzdesi bile yabancı kontrol olarak kabul edilebilmektedir.

“Merkezin Yetkisi”

Sözleşmenin 26. Maddesine göre, Merkezin yetkisi münhasırdır, yani Merkez aksi belirtilmedikçe, Sözleşmenin amaçladığı yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıkları çözenin tek yoludur. Taraf Devletler, Sözleşmenin kabulü sırasında, onay veya kabul sırasında veya daha sonra herhangi bir tarihte, herhangi bir davayı ICSID yargı yetkisinden hariç tutmak istediklerini Mahkemeye beyan edebilmektedirler. Merkezin yargı yetkisi yatırımdan kaynaklanan uyuşmazlıklar ile sınırlı olsa da, Sözleşme yatırım kavramı için bir tanım sunmamaktadır. Ancak Sözleşme kapsamında, “geleneksel yatırım kavramını, yatırımın yapıldığı ülke tarafından gözden geçirilmesi ve onaylanması şartıyla "yeni bir ekonomik kavram" ile değiştirmesi mümkündür. Sonuç olarak, askeri amaçlı inşaat projeleri sadece ticari bir sözleşme değil, bir yatırım olarak görülmelidir. Ancak, ICSID Tahkim Mahkemesinin yargı yetkisi taraflarca kabul edilmişse, bu Sözleşmede atıfta bulunulan yatırımla ilgili belirli bir uyuşmazlığa atıfta bulunmak için bir neden olarak değerlendirilmelidir.

Gerçek olan, özel bir sözleşmenin mümkün olmasıdır. Hayati öneme sahip yatırım, yani ev sahibi ülkenin ekonomisinin gelişiminde rol oynayan yatırım, ICSID yetkisinin varlığını haklı çıkarmaktadır. Bu nedenle, doğal kaynakların kullanılması, malların üretimi ve ihracatı konusunda endüstriyel yatırımlar, demir, çelik, alüminyum üretimi, otel inşaatı ve kentsel kalkınmaya yatırım gibi sözleşmeler yalnızca geleneksel türlere yatırım yapmayı, sözleşme yapma ve

yönetme, fabrikalar kurma ve işletme, teknik anlaşmalar ve silah üretimi için lisans verme gibi konuları da içermektedir.

Sözleşmenin 25. Maddesi uyarınca, Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezin (Tahkim Mahkemesi tarafından görülebilecek başvurular ile ilgili olarak) (Ratione Materiae), yargılama yetkisi, Taraf devletler ile uyuşmazlık haliyle ilgili yazılı rızasını Merkeze sunmuş diğer taraf devlet vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkları kapsayacaktır. Taraflar anlaşmazlıklarını yazılı olarak merkeze iletmek için anlaşmalarını beyan etmelidir, taraflar rızalarını sunduktan sonra hiç bir taraf bu olurlarını tek taraflı olarak geri alamaz. (Convention. M. 25) Elbette merkezin ek mekanizma tahkim yönetmeliklerine göre belirli durumlarda doğrudan yatırımla ilgili olmayan bir uyuşmazlığı merkeze iletmek mümkündür.

Diğer Taraf Devlet Uyuşması deyimini aşağıdakileri kapsar:

1. Tarafların uyuşmazlığı tahkime götürmeyi kabul ettikleri tarihte veya tahkim dilekçesinin verildiği tarihte uyuşmazlığa Taraf dışında bir Taraf Devletin vatandaşlığını elinde bulunduran herhangi bir gerçek kişi.

2. Tarafların, bu tür bir uyuşmazlığın bir tahkim mahkemesine veya diğer Taraf Devletin vatandaşlığının değerlendirildiği herhangi bir tüzel kişisine devredilmesini kabul ettikleri tarihte, uyuşmazlığa taraf Devlet dışında bir Taraf Devletin vatandaşlığına sahip herhangi bir tüzel kişi. (Convention. M. 25).

Eğer tüzel kişiler dava tarafı devletine bağlıysa, Sözleşmenin 25. Maddesinin 3. Paragrafı, Taraf ülkenin herhangi bir alt birimi veya temsilcisi tarafından verilen rızalar bu devletin ayrıca onayının gerekmediğini bildirmediği durumlarda, devletin onayı gerekmektedir, denilmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi Genel Sekreter, başvuruda yer alan bilgilere dayanarak, anlaşmazlığın açıkça Merkezin yargı yetkisi dışında olmadığı sürece, tahkim talebini kaydedecektir. Başvurunun kaydedilip edilmediği konusunda tarafları derhal bilgilendirmelidir. Söz konusu koşula bağlı olarak, Genel Sekreter tarafından tahkim

başvurusunun kaydedilmesi, ICSID yargısının ön onayı olarak yorumlanmaktadır. Bunun nedeni, uyuşmazlığın açıkça Merkezin yetki alanı dışında olması durumunda başvurunun reddedilmesi gerektiğini açıkça belirtmesidir (Convention. M. 23).

ICSID Tahkim Mahkemesinin yargı yetkisinin taraflara değil, Sözleşmenin kendisine ait olduğuna dikkat edilmelidir. Çünkü taraflar sadece belirli bir yatırım davasını ICSID götürebilmektedir. ICSID Mahkemesinin yargı yetkisinin uygulamada Sözleşmeden kaynaklanması gerçeği, Mahkemenin taraflar arasında kararlaştırılan şartlara göre değil, öncelikle Sözleşmeye uyması gerektiği anlamına gelmesidir.

Sözleşmenin 41. maddesi, yargı yetkisi (Jurisdiction) ve yetki (yeterlilik) (Competenu) arasında ayırım yapmaktadır.

“yargı yetkisi”, Sözleşme'nin 25. Maddesinde açıkça tanımlanmıştır ve “yetki”, tahkim anlaşması ile çözülmesi gereken herhangi bir özel uyuşmazlıkla ilgilidir. Bu nedenle, yetki, belirli bir davada genel yargı yetkisini kullanmak için tahkim mahkemesinin takdiridir. Bunun ak, "yargı yetkisi" yalnızca taraflardan biri itiraz ettiğinde ve örneğin geçerli rızanın olmadığı iddiasında bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Elbette bu, gelecekte ortaya çıkabilecek bir uyuşmazlığa karar verme yetkisi durumundadır. Eğer ülkenin yasama organı aracılığıyla doğrudan Merkezi Tahkim Mahkemesine bırakıldıysa. Yetki ve yargı yetkisini birbirinden ayırt etmek mümkün değildir (Jalali. 2004).

“Taraf Devlet” tanımlaması nispeten basit ve karmaşık değildir, ancak Sözleşmenin 25. 1. Maddesindeki “oluşturulan alt birimler” ve “üye ülke temsilcileri” tanımları karmaşıktır. Daha fazla karmaşıklık ve zorluklardan kaçınmak için, Sözleşme'nin 25. 1. Maddesi, herhangi bir devlete, Sözleşme'yi kabul ettiği sırada, “oluşturulan alt birimler” veya “temsilcilikler” çerçevesinde yer alan ve ICSID nezdinde tahkime başvurma yetkisine sahip genel merkezlerini belirleme ve seçme imkanı vermektedir. Yatırımcı (bağlı ortaklık), ev sahibi ülkenin kanunlarına tabi bağımsız bir tüzel kişilik ise, ancak sermayesinin tamamı veya çoğu, yatırım anlaşmasına taraf olan devlete ait bir şirkete (ana şirket) aitse, bu durumda başka

sorunların çıkması mümkündür. Böyle bir durumda, bağlı ortaklığın ev sahibi devletin topraklarında resmi ve kaydedilmiş bir yeri ve konumu olsa bile, ana şirket, her iki şirketin çıkarlarını korumak için bağlı ortaklık adına hareket etme hakkına sahiptir. Her halükarda, Sözleşmenin 25/1. Maddesi uyarınca Taraf Devlet “oluşturulan alt birimler” veya "temsilcilik" tanımına açıklık getirmelidir ve ev sahibi ülke kayıtlı ofisi olan yabancı bir yatırımcı şirketin tanınması gerekmektedir. Bir diğer konu ise, bir şirketin feshi, şirketin diğeri bir şirketle birleşmesi veya bir şirketin diğerdinden ayrılmasıdır ki, bu genellikle ICSID’in ana tarafının kimliğinde değişikliğe yol açabilmektedir. Belirli durumlarda, yeni kişinin de ICSID’a başvurup vuramayacağı konusu ise, iç hukuk hükümlerine ve söz konusu uyumsuzluğa uygulanması gereken uluslararası hukuk hükümlerine bağlıdır.

ICSID tahkim şartı, devralanı da kapsamaktadır. Benzer bir çözüm, ev sahibi devletin izniyle bir yatırımcıdan yeni bir hissedara geçen yatırımı da kapsamaktadır.

Bir tüzel kişiliğin vatandaşlığı, kurulduğu ülke tarafından belirlenmektedir. Örneğin, Sözleşmeye Taraf olan ve aynı zamanda Sözleşmenin bir üyesi olan B ülkesine yatırım yapmış olan A ülkesinde kayıtlı bir tüzel kişilik, ICSID’a uyumsuzluk başvurusunda taraf olabilmektedir. Bunun aksine, bir Sözleşmeye Taraf Devlette ikamet eden bir tüzel kişilik, Sözleşmeye Taraf olmayan başka bir devletin vatandaşı ise, bu tüzel kişilik Sözleşmeye Taraf olarak tanınmayacaktır ve sonuç olarak, Sözleşmenin 25. 2(1) maddesi uyarınca ICSID’a uyumsuzluk başvurusunda taraf olamamaktadır. Bununla birlikte, ikametgahı ev sahibi devlette bulunan bir tüzel kişi, diğer Taraf Devletin vatandaşı olabilmektedir. Elbette, sermayesinin tamamı veya çoğu Sözleşmeye Taraf başka bir Devlette ikamet eden başka bir tüzel kişiliğe aitse, Taraflar bu tür bağlı ortaklıkların Sözleşmenin amaçları doğrultusunda yabancı tüzel kişilikler olarak muamele görmesi gerektiğini kabul etmişlerdir.

Sözleşmenin 25. 4. Maddesi, kabul ya da onay anında veya onaydan sonra herhangi bir Zamanda herhangi bir Taraf Devlet hangi anlaşmazlık türlerini Merkez’in yargı yetkisine sunup sunmayacağını Merkeze bildirebilmektedir. Genel Sekreterlik, bu bildirimini tüm Taraf

Devletlere gönderecektir. Bu bildirim 1 inci Paragraftaki gerekli görülen rızayı oluşturmaz.

Buna ek olarak, Sözleşme'nin 26. Maddesi, rızayı şu şekilde tanımlamaktadır: bu sözleşme çerçevesinde tarafların hakemlik için rızaları, aksi belirtilmedikçe, herhangi bir çözüm dışında bu hakemliğe rızaları demektir. Taraf Devlet, bu rızalarının ön koşulu olarak yerel idarî ve adlî (Exhaustion of Local Remedies) tüm çarelerin tüketilmiş olmasını isteyebilmektedir.

Bir uyuşmazlık davasında mahkemenin yargı yetkisine rıza, aşağıdaki yollardan biriyle yapılabilmektedir:

(A) uyuşmazlığın ICSID tahkimine sevk edilmesi koşulu, bir Devlet veya bir vatandaşı ile bir yabancı uyruklu arasındaki anlaşma ile olur;

(B) Taraf Devlet ile yabancı yatırımcı arasındaki uyuşmazlıkların ICSID tahkimine çözülmesine dair muvafakat beyanı olması.

(C) Taraf Devlet ile diğer Devletin yatırımcı vatandaşı arasındaki uyuşmazlıkların ICSID tahkimine çözümünü sağlayan iki taraflı veya çok taraflı bir yatırım anlaşmasının bulunması.

Hakemlik yoluyla uyuşmazlıkların çözümüne dair yönetmenliğin 39. Maddesi uyarınca, hakem heyeti, anlaşmazlığın tarafları gibi, tarafların haklarını korumak için yargılama sırasının herhangi bir zamanında kendi inisiyatifıyla geçici ihtiyati tedbirler (Provisional Measures) alabilmektedir. Diğer çözümlerin hariç tutulması da bu geçici önlemleri kapsamaktadır.

Dolayısıyla Sözleşme hükümleri, ICSID Tahkim Mahkemesinin yargı yetkisini belirlemektedir. Merkezin yetkisi kendine münhasırdır. Anlaşmazlığa, bu anlaşmazlığın Merkezin yargı alanı içerisinde olup olmadığı veya diğer nedenlerle, Heyetin yetki sınırları içerisine girip girmediği biçiminde taraflardan biri itiraz ettiğinde, itirazın geçerliliğini veya ön bir soru olarak mı ele alınması gerektiğini Heyet belirleyecektir. Sözleşmenin 41. Maddesi uyarınca Heyet yetkili olup olmadığını kendisi kararlaştıracaktır (Competence de la Competence) ve yerel mahkemelerin tahkimi düzenleyen

hükümlere herhangi bir müdahalesinin kabul edilemez olduğunu belirtmektedir. Her iki taraf ICSID tahkimine başvurduysa, ICSID Mahkemesi kendi yargı yetkisi hakkında karar verene kadar uyuşmazlığı gören yerel mahkemeler ertelemelidir (Jalali. 2004).

ICSID Yargılama Yetkisi

Merkezin yargılama yetkisinin üç bileşeni vardır (Convention. M. 25).

- A) Anlaşmazlık hukuki olmalıdır.
- B) Anlaşmazlık doğrudan asli bir işlemde kaynaklanmalıdır.
- C) Asli işlem bir yatırım olmalıdır.

Yukarıdaki bileşenlerin, Merkezin yargılama yetkisini belirleyen kriterler olmasına rağmen, bunların tanımı Sözleşmede yoktur.

Anlaşmazlığın Hukuki Olması

Taraflar için gerçek sonuçları olan somut anlaşmazlığın (soyut değil) varlığı temel bir koşuldur, çünkü ICSID, Uluslararası Adalet Divanı gibi diğer bazı kurumların aksine, belirli bir konu hakkında sadece görüş beyan etme yetkisine sahip değildir. Öbür taraftan, bu anlaşmazlık hukuki olmalıdır ve ICSID mahkemeleri ahlaki, politik, ekonomik veya tamamen ticari anlaşmazlıklar üzerinde yargı yetkisine sahip değildir.

Vakıflar Bankası icra direktörlerinin Hükümetlere inceleme ve onay için, Sözleşme metni ile birlikte sunduğu raporda şu hususlar belirtiliyor: “Hukuki anlaşmazlık terimi, merkezin yargı yetkisi dahilinde yalnızca hukuki anlaşmazlığın açıklığa kavuşturulması için kullanılmıştır ve çıkar çatışması bu çerçevenin dışındadır. Anlaşmazlık, yasal bir hak veya yükümlülüğün varlığı ve sınırları veya yasal bir yükümlülüğün ihlali için tazminatın niteliği veya miktarı ile ilgili olmalıdır.”

Anlaşmazlıkların hukuki niteliği konusuna, ICSID yargılamalarında nadiren itiraz edilmiştir. ICSID Mahkemeleri büyük ölçüde, Doğu Timur davasında Uluslararası Adalet Divanı tarafından

tanımlanan “hukuki anlaşmazlık” tanımını kullanmıştır. Hukuki anlaşmazlık "hukuki veya somut bir konuda, taraflar arasındaki görüş çatışması veya yasal çıkarlar" olarak tanımlanmıştır (Nasrullah İbrahimi. 2014) .

"El Paso - Arjantin davasında, ICSID Mahkemesi hukuki bir anlaşmazlığın, “yasal kuralların uygulanmasını ve hukuki çözümlerin bulunmasını gerektiren bir anlaşmazlık olduğuna karar vermiştir.” (EL PASO V.ARGENTİNA. 2006).

Anlaşmazlık doğrudan asli bir işlemde kaynaklanmalıdır

Washington Sözleşmesi'nin 25(1) Maddesinin açık ifadesine göre, anlaşmazlık, bir yatırıma uygun temel işlemde “doğrudan” ortaya çıkmalıdır. Doğrudan olma koşulu, somut kriterlerden biridir ve tarafların rızasından bağımsızdır. Yani, tarafların mutabık kaldığı şey ne olursa olsun, anlaşmazlık sadece bir yatırımla ilgili olmamalı, aynı zamanda mantıksal olarak onunla da yakından ilişkili olmalıdır.

Genel olarak, doğrudan yatırımdan kaynaklanan anlaşmazlıklar ile dolaylı yatırımdan kaynaklanan anlaşmazlıklar arasında kesin bir ayırım çizgisi çekmek imkansızdır. Bununla birlikte, ICSID bunların arasında ayırım yapmak için bazı belirtiler ortaya koymuştur.

Asli olmayan, ama yatırım için hayati öneme sahip olan işlemler, bu işlemler ayrı şekillerde ve hatta ayrı kuruluşlar tarafından yapılsa bile, ortaya çıkan anlaşmazlığın doğrudan değerlendirilmesini engellemez. Anlaşmazlıkların "doğrudan" kabul edilebilmesi için, onları yatırıma bağlayan ayırt edici özelliklere sahip olmaları gerekmektedir.

Yabancı Yatırım

ICSID tahkimine erişmenin üçüncü koşulu, anlaşmazlığın dış kaynaklı bir yatırım olmasıdır. Washington Sözleşmesi, sermayenin net bir tanımını yapmamıştır. Bu nedenle, sermaye yatırımları, hizmet sözleşmeleri ve teknoloji transfer sözleşmeleri olarak adlandırılan geleneksel sermaye ortaklıkları, genellikle sermayenin geniş bir yorumu, belirli hizmet türlerinden kaynaklanan anlaşmazlıklar ve sözleşmelerle ilgili yapısal ve finansal düzenlemelerle geleneksel

yatırım biçimleridir. Bunlar, geleneksel ve klasik yatırım olarak ICSID tahkimine dahil edilebilmektedir.

Çalışmalar, ICSID'a başvuru çoğu anlaşmazlıkların yeni konsept sermaye olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, Sözleşmedeki yatırım kavramı, genel olarak ülkeler ve yatırımcılar arasındaki yatırım ilişkilerinin yorumunda yer almalıdır. Ayrıca, Sözleşmedeki kavramsal yatırım eksikliği, ICSID tahkimindeki en zorlu konulardan biridir (Mujtahedi. 2011).

3- Yatırım kavramı

3-1- Sözleşme kapsamındaki genel anlamı

Sözleşmedeki somut bir kavramdan türetilebilecek olası tek kriter, “ ekonomik gelişme için uluslararası işbirliği ihtiyacını ve uluslararası özel yatırımların buradaki rolü” neden bahseden önsözünün ilk cümlesinde yer almaktadır. Bu nedenle sözleşmenin konusu ve amacı, yatırımın kalkınma üzerinde bazı olumlu etkilerinin olması gerektiğini göstermektedir. Ancak, ev sahibi ülkenin gelişimine katkıda bulunmayan bir faaliyete mutlaka devam etmediği durumunda, 25 (1) madde anlamında bir yatırım olamaz mı ve merkezin yetki alanı dışında mı kalır, konusu belirsizliğini korumaktadır. Dolayısıyla, bu konuda tek tip bir yaklaşım yoktur.

2- Yatırım sözleşmeleri, ulusal kanunlar ve uluslararası anlaşmalarda yatırımın tanımı

ICSID tahkimine götürülmesine taraflarca rıza gösterilmesi, yatırıma konu işlemi bir yatırım olarak kabul ettiklerinin güçlü ve açık bir göstergesidir. Tarafların projenin niteliği konusunda yeterince dikkatli oldukları varsayılmaktadır, ve Sözleşmenin uygunluk şartlarının taraflarca bilindiği farz edilmektedir.

Ulusal kanunlar ise, bazıları kısa ve genel, bazıları ise ayrıntılı ve örnekler içeren farklı yatırım tanımları yapmaktadır. Örneğin:

Madde 1: İran'da Yabancı Yatırımcıların Teşvik Edilmesi ve Korunması Hakkında Kanun 2002'de onaylanmıştır.

Yabancı sermaye - ülkeye yabancı yatırım yoluyla giren ve aşağıdakileri içeren nakit veya gayri nakdi sermaye türleridir.

- 1- Döviz cinsinden nakit
- 2- Makine ve teçhizat
- 3- Aletler ve yedek parçalar vb.
- 4- Patentler, isim ve markaların teknik bilgisi vb.
- 5- Devredilebilir temettüler
- 6- Bakanlar Kurulu onayı ile diğer konular.

4-3- ICSID İctihatlarında yatırım kavramı

ICSID, yabancı yatırımcı ile devlet arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde önde gelen mahkemelerden biridir. Bu nedenle, ICSID'in içtihatları şekil ve içerik açısından büyük önem taşımaktadır. Yatırım terimi hem “Merkez” başlığında hem de “Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Sözleşmesi” ‘nde yer alsa da, bu kavram Washington Sözleşmesinde tanımlanmamıştır. ICSID içtihatlarının yorumlayıcı görüş ayrılıklarının temelinde böyle bir tanımın olmayışı yatmaktadır ve bu farklılıkların üstesinden gelme çabaları şimdiye kadar başarısız olmuştur.

Genel olarak, yatırım kavramının bir tanımının olmaması, uygulamada ICSID'in yargılama yetkisinin kapsamının genişlemesine yol açmıştır.

ICSID için “yatırım” tanımı hayati önem taşımaktadır, çünkü Sözleşmenin 25. Maddesi uyarınca, bir varlık veya ekonomik faaliyet, eğer yatırım olarak adlandırılabilirse, ICSID yargısına tabi olabilmektedir.

3-4- ICSID’da yatırım tanımının gelişim süreci

Sözleşmede bir yatırım tanımının olmaması ve yasal bir kavramın içeriğini ve kapsamını belirleme ihtiyacı, uygulamada yatırım tanımının sözleşme yapan devletlere iki taraflı veya çok taraflı olarak müzakere ve anlaşma yapmaya bırakılmasına yol açmıştır. Genellikle Sözleşmeye taraf olanların ihtiyaçlarına göre uyarlanan

ikili ve çok taraflı yatırım anlaşmalarındaki yatırımın farklı tanımları ve farklı mahkemeler tarafından uygulanan farklı yorumlayıcı yaklaşımlar, anlaşmazlıklar hakkında tutarsız ve tartışmalı kararlara yol açmıştır. Bu ise ICSID hakkındaki mevcut eleştirilerin ana nedenlerinden biri budur.

ICSID tahkimi, 2010 yılında Türkiye aleyhine açtığı Saba Fakes davasında anlaşmazlığın devam edeceğine karar vermiştir, “Şimdiye kadar, mevcut durumda hiçbir görüş birliği ortaya çıkmamıştır ve önerilen çözümler, çelişkili değilse de tutarsızdır ve gelecek hakemler için net bir rehberlik sağlamamaktadır.” (SABA FAKES V. TURKEY . 2010)

ICSID içtihatları, hukuk doktrin ile birlikte, anlaşmazlığın ana kaynağının yatırımın kavramsal yorumunda objektif teori (sözleşmeye dayalı bağımsız tanım) ve sübjektif teori (rıza belgelerine dayalı tanım) olmak üzere iki farklı teorinin uygulanması olduğunu göstermektedir.

A. Salini kriteri (SALİNİ TEST)

ICSID Mahkemesi'nin Salini v. Fas davasındaki kararı, yatırım kavramıyla bağlantılı olarak ICSID içtihatlarının gelişim sürecinde bir dönüm noktadır.

Bu davada Mahkeme, İtalyan olan Salini şirketi ile Fas hükümeti arasındaki yol ve cadde yapımı sözleşmesi konusundaki anlaşmazlığı incelemiştir. Bu anlaşmanın Washington Sözleşmesi ve İtalya-Fas İkili Yatırım Anlaşması kapsamında bir yatırım olup olmadığı sorusudur? Hukuk doktrini ve akademik görüşlerin yanı sıra ICSID’ı önceki hükümlerini dikkate alarak, yatırımı ayırt etmek için 4 kriter getirmiştir (SALİNİ V. MOROCCO. 2001). Doktrin ve ICSID kararlarında buna ilişkin daha sonraları Salini kriteri olarak bilinir hale gelmiştir. Bu kriterler:

- Söz konusu faaliyetin mali bir yükümlülüğü olmalıdır.
- Proje belli bir süre içerisinde gerçekleştirilmelidir.
- Yatırımcı, ekonomik faaliyetinin risk (kar ve zarar) durumlarında ortak olmalıdır.

Söz konusu faaliyet, ev sahibi devletin ekonomik gelişimi için faydalı olmalıdır. (Sözleşmenin Giriş kısmından alınmıştır)

Genel olarak, hukuk doktrini ve ICSID kararlarındaki Salini kriteri iki tür rakip yaklaşımla karşı karşıya kalmıştır:

1. ICSID yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunanlar (gelişmekte olan ülkeler)

2- ICSID yetkileri herhangi bir yabancı yatırıma genişletilmelidir (Zengin ülkeler)

Sözleşmede yatırım kavramına ilişkin herhangi bir tanımın bulunmaması, ICSID tahkimine yönelik en temel eleştirilerinden birine, yani kararların tekdüzeliğinin ve öngörülebilirliğinin eksikliği sonucu görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Burada önemli olan, yatırım tanımına ilişkin ICSID kararlarında, "biçimsel özellikler" yaklaşımının kullanımının daha başarılı olmasıdır, bu da, kararlardaki yatırım tanımıyla Sözleşmedeki yatırım kavramını yorumlamaya daha yakın oldukları anlamına gelmektedir. Mevcut durumun analizi, uygulamada ICSID yetki alanının genişlemesinin, ekonomik faaliyetlerin neredeyse tamamının, 25. Maddenin 1. paragrafı anlamında yatırım olarak tanınmasına ve nitelendirilmesine yol açtığı sonucuna varılmaktadır.

Dolayısıyla, mevcut uygulamaya göre, ticaret türü olan işlemler hariç, hemen hemen tüm mali ve ekonomik faaliyet türleri, Sözleşme'nin 25. maddesinin 1. fıkrasına tabi olan yatırım kavramı kapsamına alınmaktadır ve ICSID'in geniş yetkisini eleştiren devletler için tek ihtiyati tedbirdir, yatırım kavramının yorumu, ulusal yatırım kanunları ve yatırım anlaşmaları dahil olmak üzere rıza belgelerinin beyanında azami özen gösterilmesi ve öngörü ile hareket edilmesidir. Çünkü mevcut mekanizmalar ve içtihatlarla göre, ancak bu şekilde ICSID yetkisinin kapsamı sınırlandırılabilir.

Merkezin Teşkilat ve Oluşumu

Merkez Panellerden oluşmaktadır. Her Taraf devlet, her bir Panele atayacaktır. Merkez yönetim kurulu başkan her bir panele 10 kişi atayacaktır. Hakemler, yüksek ahlak sahibi, hukuk, ticaret, sanayi

ve maliye konularında yetkili kabul edilen ve bağımsız yargı uygulayacağına güvenilebilecek kişiler olmalıdır (Tahkim Yargılama Yönetmeliği. M. 6). Hakemler bir bütün olarak dünyanın önde gelen hukuk sistemlerini temsil etmelidir. Prensip olarak, uyuşmazlık tarafları, hakemlerini söz konusu hakemler paneli arasından seçeceklerdir. Ancak 40. madde hükümlerine göre hakemler paneli dışından da hakem seçmek mümkündür, bu durumda bu hakemler 14. maddenin 1. fıkrasında belirtilen koşulları sağlamalıdır. Usul Tahkimi Yönetmenliğinin 2. Maddesi, önceden bir anlaşmanın olmadığı durumlarda, her bir tahkim mahkemesi oluşum ve teşkilatını açıklar ve tarafların hakem sayısını ve atama yöntemini belirlemesine izin vermektedir (dilekçe sunulmadan önce herhangi bir anlaşmaya varılmamış ise). Aynı makalenin 3. paragrafında şunlar yer almaktadır: Dilekçenin sunulduğu tarihten itibaren 60 gün sonra herhangi bir zamanda, yargılama usulü üzerinde herhangi bir anlaşmaya varılamazsa, Taraflardan herhangi biri, Sözleşme'nin 37. Maddesinin (b) paragrafına dayanarak usulün belirlenmesini Genel Sekretere bildirebilmektedir. Genel Sekreter ayrıca diğer Tarafa Mahkemenin bu maddeye göre oluşturulacağını derhal bildirmelidir.

Mahkeme, Sözleşme'nin 37. maddesinin 2. fıkrasının (b) paragrafı hükümlerine uygun olarak kurulursa, taraflar Tahkim usulünün 2. maddesine uymalıdır, buna göre:

(A) Başlatan taraf (genellikle davacı) bir kişiyi hakem olarak ve ikinci bir kişiyi mahkeme başkanı olarak atar ve aynı zamanda diğer tarafı (genellikle davalı) kendi hakemini atamaya ve mahkeme başkanını kabul etmeye davet eder.

B) Davet alınır alınmaz, diğer taraf, kendi hakeminin ismini davacı tarafa bildirmeli ve ayrıca başkan olarak önerilen kişi hakkında görüş bildirmelidir veya başkanı kabul etmediği durumunda, kendi adayını başvuru sahibine açıklamalıdır. Ve önerdiği başkan hakkında görüş bildirmesini talep edecektir.

37. Maddenin 2(b). Paragrafına göre seçildiği durumunda, Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, hakemler Sözleşme'nin 39. Maddesinin gereklerini yerine getirmek için uyuşmazlık tarafları ile aynı vatandaşlığa sahip olmayabilir; Söz konusu madde, hakemlerin

çoğunluğunun, anlaşmazlığa taraf olan Taraf Devletin vatandaşı olamayacağını belirtmektedir. Aslında hakemlerin uyuşuğu ile ilgili ICSID, diğere düzenlemelere göre daha sert davranmıştır. 3(1) Maddesi uyarınca, hakemlerin hiçbir uyuşmazlığın taraflarından herhangi biriyle aynı uyuşuğu sahip olamaz.

3(1) maddesinde belirtilen hususlar yazılı ve derhal yapılmalı ve ardından 3(3) maddesine uygun olarak Genel Sekreter aracılığıyla veya doğrudan taraflara ve bir kopyası ise Genel Sekretere gönderilmelidir.

Mahkemenin oluşum usulü ile ilgili olarak, iki ana nokta dikkate alınmalıdır:

1. Sözleşme ile Taraflara verilen öncelik;

2- Merkezin genel sekreterinin tüm şekli açıdan yargılama usulüne yönelik denetleyici rolü.

Tahkim Ek Mekanizma Yönetmenliğinin 6 (4) maddesi uyarınca, taraflar hakemlerin ve Tahkim Mahkemesi Başkanının atanması konusunda anlaşamazlarsa, Genel Sekreterin taraflara kayıt bildirimini bildirmesinden 90 gün sonra veya tarafların mutabık kaldığı herhangi bir süreden sonra, Taraflardan her biri, Genel Sekreter aracılığıyla, İdari Konsey Başkanından, hakemin veya hakemlerin atanmasını yazılı olarak isteyebilmektedir. Tahkim Yargılama Usulü Yönetmenliğinin 4 (2) maddesine göre, taraflar hakemlerin Mahkeme Başkanını kendilerinin seçmesine karar vereceklerdir.

Hakemler, Tahkim Yargılama Usulü Yönetmenliğinin 5. Maddesinde belirtilen atamalarını kabul ettiklerinde, tahkim kurulu tamamlanmış olacak ve Genel Sekreter tüm hakemlerin atamalarını kabul ettiğini taraflara bildirdiği tarihten itibaren geçerli olacaktır. Ancak, tahkim mahkemesinin kurulması şarta bağlıdır ve bu şart ise, Tahkim Yargılama Usulü Yönetmenliğinin 6. Maddesinin 2. paragrafında belirtilen Bağımsızlık Beyannamesi'nin imzalanmasına tabidir. Aslında, ilk duruşmanın sonuna kadar tarafsızlığını gösteren böyle bir beyanı imzalamayı reddeden herhangi bir hakem istifa etmiş sayılmaktadır.

Tedbirler: ICSID Sözleşme'nin 47. Maddesinde öngörülen yetkiye dayanarak, Taraflar başka biçimde anlaşmadığı takdirde, Heyet şartların böyle gerektirdiğini düşünerek, her iki tarafın karşılıklı haklarını korumak için ihtiyatî tedbirler tavsiye edebilmektedir (Mujtahedi. 2011).

Uygulanacak Hukuk

Adalet mahkemeleri önündeki uluslararası davalar kadar uluslararası tahkim davalarını düzenleyen hukukun belirlenmesi ve tanınması, onların en önemli ve temel hukuki meselelerden biridir ve davaların sonuçlarında belirleyici bir role sahiptir. İster ulusal ister uluslararası tahkim, ister uluslararası veya uluslararası ticari tahkim olsun, herhangi bir tahkim mahkemesi, yargı yetkisini aldıktan sonra davalara bakmak için usulleri, yani dava usulünü gözetlemek ve yürütmekle yükümlüdür (usul hukuku). Davanın içeriğine ilişkin karar vermek için hukuki ilke veya belirli bir kanunu ölçüt ve araç olarak bulunması ve ardından davayı aynı çerçevede değerlendirerek karar vermesi gerekmektedir (maddi hukuk). Bu tür hukuki kural ve ilkeler seti, belirli bir ülkenin hukuk sistemi veya yasası, hakim yasası, uygulanacak hukuk olarak adlandırılmaktadır (Broches, Aron. 1989).

uygulanacak hukuku belirlemede rehberlik eden, ancak bu kuralların doğru uygulanması ve yerinde uygulanması ve hatta davada bunun tanınmasına yol gösteren "Kanunlar İhtilafını Çözme Kuralları" adı verilen ilke ve kurallar olsa da, hala hangi uyumsuzluğun çözümünde hangi hukuk kuralının uygulanması gerektiği uluslararası hukukta karmaşık ve tartışmalı bir konudur.

Uygulanacak yargılama usulü hukuku

Dar anlamıyla yargılama usulü, yani hakem heyetinin oluşumu ile kararın verilmesi arasındaki dönemde yapılan işlemler ile ilgilidir, söz konusu sözleşmenin hükümlerine göre süreç aşağıdaki gibidir.

1. Sözleşme, taraflardan herhangi birinin mahkemeye katılmaması durumunda izlenmesi gereken usul gibi, yasal süreçle ilgili bir dizi konuyu doğrudan ele almaktadır (Madde 45). Veya Taraflar başka türlü anlaşmadığı takdirde, davanın herhangi bir

aşamasında, Heyet uygun görürse; Tarafları belge ve delil göstermeye çağırabilir veya anlaşmazlık alanında incelemede bulunabilmektedir (Madde 43) veya ek iddia veya karşı iddiaları belirleyebilmektedir (Madde 46) veya Heyet şartların böyle gerektirdiğini düşünerek, her iki tarafın karşılıklı haklarını korumak için ihtiyatî tedbirler tavsiye edebilmektedir (Madde 47).

2. Usule ilişkin diğer hususlarla ilgili olarak, Sözleşme, taraflar başka biçimde anlaşmadıkları takdirde, bu bölüm hükümlerine ve tarafların hakeme gittikleri tarihteki hakemlik kurallarına göre yürütülmektedir. (44. Madde)

3. Son olarak, Sözleşmede veya hakemlik kurallarınca veya tarafların anlaştığı kurallarınca kapsanmayan bir sorun arz olduğunda, Heyet soruna çözüm bulmaktadır. (44. Madde)

Tahkim kararı ile ilgili olarak Sözleşme, Mahkemenin konu üzerinde mutlak çoğunluk ile karar vereceğini kararın yazılı olması gerektiğini ve olumlu oy vermiş Mahkeme üyeleri tarafından imzalanacağını ve kararın tüm uyuşmazlık konularını içermesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca karar gerekçeli olmalıdır. Sözleşme'nin 48. maddesi, özellikle farklı ülkelerin hukuku ve uygulamalarında birçok farklılıkları göz önüne aldığımızda, bu açıdan çok yararlıdır. (belirsizlik ve anlaşmazlıkları önlemektedir)

Buna ek olarak Sözleşme, mahkemenin yeri ve şartları ile ilgili hükümler içermektedir. “taraflar başka biçimde anlaşmadıkları takdirde, tahkim yargılamaları Washington’daki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümlemesi Merkezi’nin yürütülecektir ...”. bunlardan anlaşılacağı üzere, yargılama için başka bir yer seçmek, tahkimi düzenleyen Yargı Usulü Kanunu kapsamında hiçbir etkisi olmayacağı açıktır.

B- Uygulanacak Maddi Hukuk

Sözleşme hükümlerinin tersine, Sözleşme kapsamına giren tahkim yargılamalarını düzenleyen İchtüzükte öngörülmektedir. Maddi hukuk, yani Mahkemenin davanın özüne uygulaması gereken hukuka ilişkin hükümler yalnızca Sözleşmenin bir maddesinde geçmektedir.

ICSID Tahkim Merkezi davanın içeriğine ilişkin uygulanacak hukuk kurallarını tarafların özgür iradesi ve seçimine bırakmıştır (Broches, Aron. 1972).

Sözleşmenin 42. Maddesi, “Heyet, anlaşmazlığa taraflarca üzerinde anlaşılacak hukuk kuralları çerçevesinde karar verecektir.” Taraflara açık bir şekilde, uygulanacak hukuku seçme konusunda sınırsız özgürlük tanımıştır ve seçimlerinin Mahkeme için bağlayıcı hale getirmiştir. Hukuk kuralları ister ulusal, ister uluslararası veya her ikisinin birleşimi olsun, taraflar kendi seçtikleri hukuk kurallar üzerinde anlaşmakta özgürdür.

Taraflar uygulanacak hukuk konusunda herhangi bir anlaşmaya varamamaları durumunda Sözleşmenin (1) Maddesinin ikinci cümlesi geçerlidir. Bu cümlenin hükümlerine tabi olarak, Tahkim Mahkemesi, uyuşmazlığa taraf olan Taraf Devletin hukukunu - bu Devletteki hukuk ihtilafı kuralları da dahil olmak üzere- ve uygulanabilir tüm uluslararası hukuk kurallarını uygulayacaktır.

Merkezin icra direktörlerinin raporu ile (çeşitli devletlere sözleşmeye ek olarak sunulmuştur) duyurulmuştur: “Uluslararası hukuk” terimi, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38 (1) maddesi ile aynı anlamda anlaşılmalıdır.

42. madde hakem heyetinin adalet ve hakkaniyete dayalı karar verme yetkisine ilişkindir, “Mahkeme bu durumda keyfi ve istediği gibi hareket edemez. Konu uygulanacak hukukun kapsamı dışında ise, mahkeme davayı adil ve hakkaniyetten kaynaklanan objektif mülahazalar temelinde incelemelidir. Bu tür değerlendirmeler, büyük ölçüde tahkim hakeminin kişisel tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Yine de hakem heyeti rasyonel bir temelde oturtmadığı sonucu gerekçelendiremez.” (Broches, Aron. 1989).

Aron Broches'a göre ICSID Tahkim Mahkemesi, aşağıdaki dört konuda uluslararası hukuku uygulayabilecektir;

1- Tarafların böyle bir anlaşmaya varması durumunda.

2. uyuşmazlık tarafı olan Taraf Devlet hukukunun, uluslararası teamül hukuku dahil olmak üzere uluslararası hukukun uygulanmasını kabul etmesi durumunda.

3. Ana konunun doğrudan uluslararası hukuka tabi olması durumunda. Taraf Devlet ile diğer Tarafın taraf olduğu Devlet arasındaki Sözleşme gibi.

4. Taraf Devletin iç hukukunun uluslararası hukuku veya bu kanun uyarınca yapılan işlemleri ihlal etmesi durumunda, uluslararası hukuk, iç hukukun düzelticisi olarak hareket edecektir (Andreas F. Lowenfeld. 2013) .

Maddi hukukun uygulanmasıyla ilgili olarak, ICSID sistemi bazı uluslararası yargı kurumlarının bir parçasıdır; Uluslararası Adalet Divanı gibi, daha gelişmiş düzeydedir; Çünkü, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. Maddesinin aksine, ICSID Sözleşmesinin 42. Maddesinin ikinci kısmı, hakemin “kanun hükmünün yokluğu” durumunda, duruşmayı reddetmesine izin vermemektedir.

Zarar Hesaplama Şekli

Hakem heyetinin kararını tazminat ödemesine dayandırması gereken konu, kriter ve ilkeler çok önemlidir, çünkü mahkeme tarafından kararlaştırılan tazminat miktarı, bu miktarın hesaplanmasında hangi kriterlerin kullanıldığına bağlı olarak değişecektir. Tabii ki bu konu her zaman tartışma konusu olmuştur ve anlaşmazlığın her iki tarafınca çeşitli görüş ve argümanlar ortaya atılmıştır.

Ne yazık ki, zarar gören tarafa ödenecek tazminat miktarına ilişkin net bir kural ve usul bulunmamaktadır ve anlaşmazlıkların mahkemede farklı ve bazen geçici olarak çözüldüğü göz önüne alındığında, bu görüş ayrılıklarına ve konunun karmaşıklığına katkıda bulunmuştur.

Dolayısıyla, tazminatın hesaplanma yöntemi ve olayın her yönüyle anlayabilmek için, uluslararası hukukun incelenmesine ve farklı tahkim mahkemelerinin görüşlerine ve tazminatın ödenmesini düzenleyen kriterlere ilişkin kararlarının içeriklerine dikkat edilmelidir.

Witich'in kapsamlı manevi zarar (Moral Damages) tanımı, ilk olarak kişisel zararları içermektedir ve gelir veya mali giderlerle ilgili zararları içermemektedir ve ikinci olarak karalama, aşağılama, iftira,

itibar ve duygulara verilen zarar gibi çeşitli ahlaki zararları yanı sıra, sevdiklerinin kaybı sonucu gördüğü zarar ve daha genel olarak, hayattan zevk alamamaktır (Habibzadeh,, Tavakkol, Javad Nikkhah. 2014).

Uluslararası hukukta çeşitli tazminat yöntemleri

Devletlerin uluslararası sorumluluklarına ilişkin Uluslararası Hukuk Komisyonu taslak maddelerinin ikinci bölümünde,

Madde 34: üç farklı tazminat yöntemi sıralamaktadır.

Durumun eski haline döndürülmesi, tazminatın ödenmesi, tarafın rızasının alınması.

Yabancı bir yatırımcının mülkiyetinin kamulaştırılması için uygun tazminat türünün seçilmesinde, kamulaştırmanın hukuki ve hukuka aykırılığına ek olarak, uyuşmazlık çözüm merciiinin ev sahibi ülke ve yabancı yatırımcı ülkesinin hukuki görüşlerine istekli olması ve diğer bazı ulusal ve uluslararası faktörler etkilidir (Alidusti Shahraki, Naser. 2009) .

Tazminat taahhüdü, sorumlu devlet tarafından tazminat şeklinde (en yaygın kullanılan) veya farklı tazminat yöntemlerinin birleşimi şeklinde yapılmaktadır.

Devlet ile yabancı yatırım arasındaki tahkim anlaşmazlıklarında maddi ve manevi zararlar.

Manevi tazminat konusu, son zamanlarda devlet ve yatırım arasında bir dizi tahkim kararında gündeme gelmiştir.

Örneğin 2008 ve 2009'da konuyla ilgili en az beş tahkim kararı verilmiştir. Yemen'e karşı Sahra Boru Hattı projesi olayında, Tahkim Mahkemesi davacı lehine 1 milyon dolarlık tazminat ödemesine hükmetmiştir (Şirket itibarını davacı lehine kaybetmesi nedeniyle). Mahkeme ilk defa ikili bir yatırım anlaşması kapsamında maddi tazminatın manevi tazminat için uygun olduğuna karar vermiştir. Bu karar, şirket çalışanlarının acı ve psikolojik ıstırapları ve onlara uygulanan tehdit ve baskılar gibi manevi zararlar için verilmiştir. Şirketin iddia ettiği manevi zararlar, projenin uygulama sürecine Yemen hükümet güçlerinin müdahalesi, şirketin faaliyetlerini

kesintiye uğratması, çalışanları ve yöneticileri tehdit etmesi ve sonunda Yemen sınır dışı edilmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Uluslararası hukukta, yabancı yatırımcılar dahil özel şahısların manevi zararlarının tazmini için tazminat ödenmesi uygun ve gerekli bir yöntemdir. Ancak hükümetlerin maddi olmayan kayıpları söz konusu olduğunda, rızasını almak iyi bilinen bir tazminat aracıdır. Uluslararası yatırım hukukunda da tazminat süreci bu şekildedir (Habibzadeh, Tavakkol. 2009).

Türkiye aleyhine açılan Avrupa Cement ve Cementwonia davası, rıza almayı devlete verilen manevi zararlar için en uygun tazminat yöntemi olarak görmektedir.

1- Manevi tazminat konusunun tahkimde nispeten uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, sadece özel durumlarda tahkime gidilmektedir ve manevi tazminat için tek bir içtihat çıkarmak için maddi zararlar kadar incelenip kararlaştırılmamıştır.

2. Hakem heyetleri, her biri her bir olay için belirli tür ve özel koşullara bağlı olarak, tek bir ilke ve kritere ulaşmak için çok benzer olmayan çeşitli kararlar vermektedir. Ev sahibi devlet ile yabancı yatırım arasındaki ilişkide tazminat kriterleri ve bu alandaki yabancı yatırım ve tazminat konusu, günümüzde uluslararası hukukun en önemli konularından biridir. Ev sahibi devlet ile diğer ülke yatırımcıları arasında bir yatırım ilişkisi kurulduğunda taraflar, bu ilişkinin sonuna kadar kabul edilen yükümlülükler uymayı taahhüt ettiklerini düşünmektedirler. Ancak yabancı yatırımcıların mülkiyetlerinin kamulaştırılması gibi durumlarda, mülkiyet hakkı ihlal edilmekte ve bu nedenle ihlal eden taraf tazminat ödemek zorunda kalmaktadır. Ve zararın maddi yönü olduğu kadar manevi yönü de telafi edilebilmektedir.

Yabancı yatırımdan kaynaklanan zararları telafi ederken, tahkim mahkemeleri genellikle davanın maddi yönlerine dikkat bakmaktadırlar ve manevi zararlar için tazminat ödeme konusuna karar vermeye çalışmazlar. Ancak bu, manevi zararın tazmin edilemeyeceği ve gerçekleştirilemeyeceği anlamına gelmez.

Tahkim kararı, tanınması ve yürürlüğü

Sözleşmenin 48. ve 55. Maddeleri, ICSID Sözleşmesi çerçevesinde tahkim kararlarını ele almaktadır.

Sözleşmenin IV. Bölümünün 48. ve 49. Maddeleri, kararın içeriği ve koşulları ile Mahkemenin hakemler tarafından yapılmış olabilecek herhangi bir hatayı düzeltmedeki takdir yetkisiyle ilgilidir.

Sözleşmenin beşinci bölümünün 50 ila 52. Maddeleri, kararın yorumu, düzeltilmesi ve geçersiz kılınması ile ilgilidir. Tahkim kararının yorumu ve düzeltilmesi genellikle her bir uluslararası veya özel tahkim mekanizması ve kurumunda öngörülmüştür ve kararı veren tahkim mahkemesi tarafından uygulanmalıdır. Tahkim kararının geçersiz kılınmasını ayrıntılı olarak açıklayan Sözleşme'nin 52. maddesi de dikkate değerdir. Taraf Devletlerin ICSID uyuşmazlıklarının çözümüne yönelik usule ulusal mahkemelerin müdahalesini engelleme veya en azından sınırlama niyeti bu maddede açıkça görülmektedir. Diğer kurallarla karşılaştırıldığında, ICSID sistemi, ulusal mahkemelerin ICSID kararlarına müdahale etmesini yasaklayan geçersiz kılma sistemine sahiptir. Bu başlı başına yatırım hukuku alanında önemli bir gelişmedir. Kararın geçersiz kılınması talebi beş gerekçeye dayandırılabilir: 1- Hakem heyetinin uygun bir şekilde oluşturulmadığı, 2- Hakem heyetinin yetkisini aştığı, 3- Hakem heyet üyelerinden birinin rüşvet aldığı, 4- Mahkemenin temel kurallarından ciddi bir sapma olduğu, 5- Kararın dayandığı gerekçeleri belirtmediği.

Sözleşmenin Altıncı Bölümünün 53. ve 55. Maddeleri, tahkim kararlarının tanınması ve yürürlüğü ile ilgilidir. Sözleşmenin bu bölümündeki hükümler, ulusal mahkemelerin müdahalesini en aza indirmektedir; Bu nedenle, Tahkim Mahkemesinin kararları ulusal mahkemelerde incelenemez ve yalnızca ad hoc durumlarda, örneğin kanunun uygulanmaması ve hakemlerin yetkilerinin aştığı gibi özel durumlarda geçersiz kılınabilmektedir. Sözleşmenin 54. maddesi tahkim kararlarının tanınması ve yürürlüğü için özel hükümler içermektedir. Bu hükümler aşağıdaki gibidir:

(1) Her bir taraf devlet bu sözleşmeye uygun olarak verilmiş her kararı bağlayıcı kabul edecek ve kararın parasal yükümlülüklerini kendi sınırları içerisinde kendi ulusal mahkemesinin nihaî bir kararı

gibi yerine getirecektir. Federal Anayasaya sahip bir taraf devlet bu kararı Federal mahkemelerde yürütecek ve bu mahkemelerin karara Federe Devletin mahkemelerinin nihaî bir kararı gibi yaklaşmalarını sağlayacaktır.

(2) bir taraf devlet sınırları içerisinde bu kararın tanınmasını ve yürütülmesini isteyen taraf, taraf devletin bu amaçla atayacağı uygun bir mahkeme veya otoriteyi Genel Sekreterce onaylanmış kararın bir örneği ile donatacaktır. Her taraf devlet bu amaçla atayacağı uygun bir mahkemeyi veya diğer otoriteyi ve daha sonra bu atamada yapılacak değişikliği Genel Sekretere bildirecektir.

(3) Kararın uygulanması, bu uygulamanın sınırları içinde taraf devletin kararların uygulanmasına ilişkin yapacağı kanunları gereğince yapılacaktır.

Yürütme ve Yargı dokunulmazlığı

Devletler aleyhine açılan hakem heyetleri önündeki tahkim davalarının yanı sıra mahkemeler önündeki davalar, devletin dokunulmazlık ilkesinden kaynaklanan ciddi kusurlarla her zaman karşı karşıyadır.

Devletin egemenliği ilkesi bazen davalı ile aynı devletin iç davaları üzerinde yargı yetkisini engellemektedir, ancak çoğu zaman yabancı bir ülkenin mahkemelerinin ev sahibi devlete karşı davalarında tahkimin yargı yetkisini engellemektedir. Bazı ülkeler devlete mutlak dokunulmazlık tanımaktadır, bazıları ise devletin eyleminin egemenlik eylemlerinden biri olduğu durumlarda devlete yargı dokunulmazlığı vermektedir.

Dokunulmazlık, Sözleşme'nin amaç ve hedefleriyle uyumlu değildir. Yargı dokunulmazlığı, yürütme dokunulmazlığından ayrı tutulmalıdır. Birkaç istisna dışında, ülkelerin ulusal mahkemeleri - hükümetin müdahalesi nedeniyle yargı dokunulmazlığından feragat ettikleri durumlarda ve hatta hükümetin bunu hiç kabul etmediği durumlarda bile - mutlak yürütme dokunulmazlığı vermektedir.

Sözleşmenin 55. Maddesi, “54 üncü maddedeki hiçbir şey, taraf devletin veya herhangi bir yabancı devletin uygulamadan imtina edebileceği şekilde, taraf devletin yürürlükteki kanunlarına bir

aykırılık olarak yorumlanamaz.” Diğer bir deyişle, taraf devlet, tahkim kararını ulusal mahkemelerinin nihai kararlarına eşdeğer ve uygun olarak değerlendirmekle yükümlüdür.

Bazıları endişelerini dile getirmektedirler, ancak gerçek şu ki, 55. Madde devletler diğer devletlerin yürütme dokunulmazlığının gözetilmesine ilişkin politikasının bir açıklamasından başka bir şey içermemektedir.

ICSID Sözleşmesi kararlarını tüm hükümet müdahalelerine karşı koruma çabalarına rağmen, taraf devletlerden biri ICSID’ın kararlarının uygulanmasını güvence altına almak isterse, ulusal mahkemeden bir ihtiyati tedbir isteyerek başarılı olabilmektedir. Tahkim mahkemesi ihtiyati tedbirler konusunda da karar verebilir, ancak bu tür tedbirleri uygulama konusunda münhasır hakka ulusal mahkemeleri sorumludur (Hohenfelder, Ignaz. 2005).

ICSID yargısal içtihatları

Merkezin yargı içtihatları, uluslararası yatırım hukukunun zengin kaynaklarından biridir. Bunun nedeni ise ICSID’in uzun geçmişi, esnek düzenlemeleri ve devlet ve iş insanlarının güvenidir; Merkezin kırk yıllık tarihi boyunca açılan davaların birkaç başlık altında belirtebiliriz; Örneğin elektrik santrali inşa projesi, kumaş üretimi, otel ve hastane inşaatı, petrol, gaz ve altın üretimi ve çıkarılması ile ilgili davalardan bahsedilebilmektedir.

Merkez, 1980’lerin ortalarından itibaren yetki ve yetkinliğini, yatırım sözleşmeleri veya benzeri belgelerin taraflarının rızasıyla elde etmiştir. Günümüzde ise Merkezin önüne gelen davaların çoğu iç uyuşmazlıklar, kamulaştırma, davanın reddi vb. ile ilgili olup, az sayıda dava ise sadece yatırım anlaşmalarının uygulanması ile ilgilidir.

Yatırım anlaşması sayısının artışıyla, bu alandaki dava sayısı da artmıştır. Günümüzde, çoğunun uyuşmazlık durumunda ICSID tahkimine başvurma şartı olduğu yaklaşık 2.000 ikili yatırım anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmaların çoğu, yabancı yatırımcılara eşit ve adil muameleyi garanti eden “Çok gözetilen ulus” (Most Favoured nation) kaydı ve yabancı yatırımların kamulaştırılmasına

ilişkin bir yasağı bulunan devletlerdir; ancak istisnai durumlar vardır; bu ise kamulaştırmanın kamu yararına olması ve zararın derhal, yeterli ve etkin bir şekilde ödenmesi şartıdır.

Sonuç

ICSID Sözleşmesinin Giriş kısmı, yatırım anlaşmazlık davaları genellikle iç hukuk sistemleri aracılığıyla çözüldüğünü, ancak bazı durumlarda uluslararası tahkim yöntemlerinin daha uygun olabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, ekonomi ve uluslararası ticari talepleri karşılamak için yeni bir uluslararası yabancı yatırım hukuku oluşturulmuştur. Bu nedenle, uluslararası alanda yatırımı düzenleyen geleneksel kurallarda büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Çağdaş uluslararası hukukun özelliklerinden biri, devletlerin mutlak egemenliğinin aşınmasıdır. Hem egemenlik uygulamasında hem de devletler görevlerini yerine getirmek görünür olsa da, ikinci durumda daha önemlidir. Bu, özellikle hukuk bağlamında ve ICSID tahkimi dahil olmak üzere davanın yargı yetkisi bağlamında belirgindir. Yatırımı korumak için ICSID Sözleşmesi, Devletler ve diğer Devletlerin vatandaşları arasında yatırım için özel kurallar koymaktadır. Merkeze başvuru isteğe bağlı olmakla birlikte, sözleşmeye göre anlaşmazlığın tarafları hakem heyetinin kararını uygulamakla yükümlüdür. Mahkemenin kararlarına itiraz edilemez; ancak, belirli durumlarda sadece aynı karar veren makama itiraz edilebilmektedir. Her taraf devlet, anlaşmazlığa taraf olmasa bile, Merkezin hakem kararlarını tanımak ve uygulamakla yükümlüdür.

Devletler yabancı yatırımı çekmek için, yatırımcıların tüm haklarını korumak ve kendi haklarını aramaları için uygun koşullar yaratmakla yükümlüdür; Çünkü yatırım, ülkelerin münhasır ulusal yetki alanının dışına çıkmıştır. Her devletin, uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için yalnızca kendi iç hukuk ve otoritesini kullanma zamanı geçmiştir. Uluslararası tahkimde, anlaşmazlıkları tarafsız ve ulusal mahkemelerin kendi vatandaşlarına yönelik önyargılarından uzak bir şekilde çözmelerine yönelik küresel bir eğilim vardır.

Dünyada uluslararası ticari tahkimin genel kabulü ve büyük ülkelerin bu tahkimlere yönelmesi, ülkeleri isteyerek veya istemeyerek

kendine çeken bir dalga olmuştur ve anlaşmazlıkları çözmek için bu konuda gerekli düzenlemelerin hazırlanmaması ve onaylanmaması, ticari ve ekonomik izolasyon olası nedenlerden biridir (Örneğin, İran).

Sözleşmeyi hazırlayanların amaçlarından biri, davanın tarafları, ev sahibi ülke ve yatırımcı arasında makul ve adil bir denge sağlamak olmuştur.

Sözleşme 53-55 maddeleri, bir yatırımcının arzu ettiği veya beklediği hemen hemen tüm teminat ve güvenceleri sağlamaktadır.

Kaynakça

Askari, Pooria, Uluslararası tahkimde yabancı yatırım hukuku, Ticaret Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

Broches, Aron; (1972), The Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States.

Delaume, R. (1986), Geoges ICSID Arbitration Centemporary Problems in Internetal Arbitration, edt. By Julian Dm Lew.

Cf. G. Delaume,"ICSID Arbitration Practical Consideration", in (1984) Journal of International Arbitration, p.109.

Cf. Peter Schlosser, Das Recht der Internationalen privaten, Schiedsgerichtsbarkeit, 2nd ed., 1989, No.95, p.73.

El Paso v.Argentina (ICSID Case No.ARB/03/15),Decision on Jurisdiction,27 April 2006.para.62.

Habibzada, Tawakol, Nikkhaah jawad. ICSID tahkim kararlarına dayanarak, ev sahibi devlet ile yabancı yatırımcı arasındaki ilişkide manevi zararların tazmini için kriterler. Uluslararası hukuk dergisi. Sayı 51. Sonbahar ve Kış 1393.

İbrahimi, Sayed Nasrullah, Sajad Sultanzade, ICSID tahkim prosedürüne göre yatırım kavramı. Uluslararası Hukuk Dergisi 1393. Sayı 50.

Jalali, Mahmud, Yatırım Anlaşmazlıklarının ICSID tahkim yoluyla çözümlenmesi ve İran'ın katılım Gerekliliği, İlahiyat ve Hukuk Dergisi, 1383.

Juneidi, Laia. Uluslararası Ticari Tahkim Hukuku, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi Yayınları, Tahran Üniversitesi, 1999.

Lownfeld, Andreas F., International Economic Law, Trans. by Habibi Majanda, Mohammad, Jangal Publications, Second Edition, 2013, s.563.

Mujtahidi, Mohammad Reza, ICSID Tahkim Sözleşmesi Kapsamında Uluslararası Yatırım Anlaşmazlığı Çözümüne Genel Bakış. İslam hukuku Dergisi. 1390

Salini v. Morocco, Decision on Jurisdiction.23 July,2001.

Saba Fakes v. Turkey (ICSID Case No. ARB/07/20), Award of 14 July 2010, para.97.

Shahraki, Ali dosti, Nasir: "Yabancı yatırımda kamulaştırma tazminatı". Üç Aylık Hukuk Perspektifleri Dergisi, Adli Bilimler ve İdari Hizmetler Fakültesi, s. 46 ve 47, İlkbahar ve Yaz 2009.

Seidl Hohen Volder Ignaz, Uluslararası Ekonomi Hukuku. Çeviri. Sayed Qasem Zamani.Tehran: Shahr-e-Danesh Hukuk Çalışma ve Araştırmaları Merkezi. Üçüncü Baskı. 2005.